

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Azylový dům jako prevence bezdomovectví žen a dětí

Shelters as Prevention from Homelessness among Women and Children

Bc. Dana Pilvousková

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Azylový dům jako prevence bezdomovectví žen a dětí* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 3. 5. 2020

Mé poděkování patří zejména vedoucí bakalářské práce PaedDr. Evě Marádové, CSc., za její cenné rady, věcné připomínky, trpělivost a ochotu, kterou mi během psaní práce věnovala. Ráda bych touto cestou poděkovala i sociální pracovníci Azylového domu v Mladé Boleslavi Mgr. Petře Urbanové, která mi byla k dispozici po celou dobu mého šetření i během zpracování mé bakalářské práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce řeší otázku využití pobytové sociální služby Azylového domu pro matky s dětmi jako odvrácení hrozby bezdomovectví s cílem zjistit, zda poskytnutí této služby působí jako prevence zhoršení tíživé životní situace. V teoretické části přináší informace o systému podpory rodin s dětmi v České republice i dalších evropských zemích. Zabývá se evropskými výzkumy zaměřenými na bezdomovectví žen a dětí a představuje legislativně zakotvený preventivní sociální program České republiky, jehož jsou azylové domy součástí. V praktické části zkoumá program, provoz a zázemí konkrétního Azylového domu pro matky s dětmi, zejména pak jeho preventivní působení na životní styl a situaci klientek. Metodami výzkumu jsou studium a analýza oficiálních dokumentů, vlastní pozorování, dotazníkové šetření mezi klientkami a rozhovor se sociální pracovnící Azylového domu. Zjištěné skutečnosti ukazují, že výsledek preventivního působení závisí i na postoji klientky samotné, jak poskytovanou službu využije. Výstupy výzkumu dokazují, že klientkám je sociální službou Azylového domu poskytováno poradenství i zázemí tak, aby se mohly připravit na návrat nebo vstup do běžného života, v něm dále používat nabyté dovednosti a návyky a žít se svými dětmi důstojným životem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Azylový dům, bezdomovectví, sociální služba, dávka sociální pomoci, prevence

ABSTRACT

The aim of the bachelor thesis is to address the question of putting shelters for women and children to use as a means to diverting the threat of homelessness, and to establish whether the utilization offered services prevents from further aggravating an already challenging life conditions of clients. The theoretical part provides information regarding the system of family and child support in the Czech Republic and in other European countries. It inquires into European research on homelessness among women and children and presents a preventive social programme of the Czech Republic embodied in legislation in which shelters are included. The practical part focuses on the programme, operation and facilities of one such shelter and especially on its preventive impact on the standing and lifestyle of its clients. The methods and tools of the research consist of a study and analysis of official documents, observation, a questionnaire survey of clients and an interview with a social worker. The ascertained evidence indicates that the outcome of preventive activities of the shelter also depends on the client and how she puts the services provided into practice. The findings of the research confirm that services provided to clients by the shelter are not only counselling and consultancy but also function as a base so that clients can prepare for a return to and/or begin life in standard conditions in which they can implement acquired habits and skills and lead a dignified life with their children.

KEYWORDS

Shelters, homelessness, social services, social benefits, prevention

Obsah

Úvod	7
Teoretická část.....	8
1 Sociální a rodinná politika.....	8
1.1 Definice sociální politiky a její různá pojetí	8
1.2 Právní rámec sociální politiky	9
1.2.1 Právní rámec mezinárodní	10
1.2.2 Legislativa v České republice.....	12
1.3 Rodinná politika.....	14
1.4 Cílové skupiny rodinné politiky	15
1.5 Cílové skupiny poskytovaných sociálních služeb	16
1.6 Poskytovatelé sociálních služeb.....	16
1.6.1 Standardy kvality poskytovaných sociálních služeb	17
2 Neprovdané matky jako sociální problém.....	18
2.1 Neprovdané matky v systému sociálního zabezpečení.....	18
2.2 Neprovdané matky na trhu práce	20
2.3 Finanční dopady aktivní účasti či neúčasti na trhu práce	21
3 Evropské výzkumy a studie zaměřené na ženy v nouzové životní situaci	24
3.1 Gender a bezdomovectví	24
3.2 Narůstající počet lidí bez domova.....	25
3.3 Bezdomovectví a azylové domy	26
3.3.1 Vymezení pojmu bezdomovectví/bezdomovství.....	26
3.3.2 Formy bezdomovectví	27
3.3.3 Azylový dům jako součást sociální politiky v České republice	28
Praktická část.....	30

4	Cíle a metodologie výzkumného šetření	30
5	Azylový dům Mladá Boleslav	32
5.1	Popis činnosti na základě legislativního ukotvení	32
5.2	Činnost Azylového domu prezentovaná na vlastních internetových stránkách....	33
5.3	Výsledky vlastního pozorování v Azylovém domě	35
5.3.1	Vybavení Azylového domu	35
5.3.2	Atmosféra společného soužití.....	36
5.3.3	Životní styl a hospodaření s finančními prostředky	37
5.4	Rozhovor se sociální pracovnící	38
5.4.1	Faktory přispívající k využití služby Azylového domu	39
5.4.2	Spolupráce s nadacemi a firmami.....	40
5.4.3	Individuální plánování	40
5.4.4	Možnosti finanční pomoci pro matky v Azylovém domě	41
5.4.5	Finanční problémy, se kterými se některé klientky AD potýkají	43
5.5	Dotazníkové šetření mezi klientkami Azylového domu.....	44
5.5.1	Dotazník pro klientky	45
5.5.2	Průběh a vyhodnocení dotazníkového šetření	46
5.5.3	Diskuse výzkumných otázek dotazníkového šetření	50
6	Shrnutí výsledků výzkumného šetření.....	52
	Závěr.....	55
	Seznam použitých informačních zdrojů	57

Úvod

Tématem bakalářské práce je dopad využití pobytové sociální služby Azylový dům na život matek s dětmi, které se ocitly v tíživé sociální situaci. Téma jsem zvolila proto, že pracuji s dětmi ve věku od 9 do 15 let a uvědomuji si, jak jejich prožívání, chování a vývoj ovlivňuje rodinné zázemí. V rámci odborné praxe jsem se dostala do Azylového domu v Mladé Boleslavi, kde jsem měla možnost nahlédnout do životní etapy několika žen a dětí, které se potýkaly s nelehkou rodinnou a sociální situací. Protože jejich důvody pro vyhledání a využití pobytové sociální služby byly podobné, v teoretické části práce jsem se zaměřila na případné možnosti, jak předcházet nebo čelit nedostatku finančních prostředků, udržet si uspokojivé místo k bydlení a možnost uspokojovat další životní potřeby.

Práce je rozdělena na dvě části. Teoretická část obsahuje informace o platné legislativě, nastavení sociálního systému směrem k rodinám s dětmi a matkám samoživitelkám, dále informace o situaci na trhu práce a výsledcích výzkumů zaměřených na výše zmíněnou cílovou skupinu, tedy ženy a děti ohrožené bezdomovectvím. Na základě výsledků evropských výzkumů poukazuje na fenomén bezdomovectví žen a dětí. Poskytuje také definici pojmu bezdomovectví a hovoří o jeho formách a faktorech jeho vzniku.

Praktická část následně představuje pobytovou službu v Azylovém domě jako legislativně podloženou součást preventivního programu garantovaného státem. Podrobně popisuje fungování konkrétního azylového domu pro matky s dětmi, jeho program a působení na život klientek.

Cílem praktické části je zjistit, zda tato forma sociální služby může v současné podobě pomoci ke změně životního stylu matek a v konečném důsledku i jejich dětí. V neposlední řadě se zaměřuje na otázku, zda si samotné klientky azylového domu uvědomují svou situaci a možnost, že by se svými dětmi mohly zůstat na ulici.

Teoretická část

1 Sociální a rodinná politika

1.1 Definice sociální politiky a její různá pojetí

Pomoc a podpora rodinám je v Evropě obecně uznávanou součástí povinných solidaritních redistribučních mechanismů. Koncept sociální politiky nemá ve světě jednotnou definici. Různí se jak v akademickém tak v praktickém pojetí. Je proto obtížné srovnávat sociální politiku jednotlivých států a z tohoto faktu také pramení velké množství rozdílných přístupů k sociálním problémům.

Například sociální politika dle britské tradice je považována za prostředek ke zlepšování životní úrovně jednotlivce, uspokojení jeho sociálních potřeb, které by těžko mohl uspokojit bez pomoci společnosti, ve které žije. S tím koresponduje úřední název britské sociální pomoci, která používá termínu „osobní sociální služby“ (personal social services). Tento model, převládající ve Velké Británii a ve Skandinávii, se označuje jako občanský, univerzální. Poskytuje stejnou podporu všem občanům a jejich rodinám, protože investice do dětství je považována za nejlepší investici do budoucnosti. Jde o redistribuce mezi bezdětnými a dětnými občany. (Munková, 2004)

Německý koncept uznává jiné pořadí priorit. Jeho součástí již není krátkodobá sociální pomoc, moderní „Sozialpolitik“ sleduje spíše dlouhodobé zájmy společnosti ve smyslu sociálně-tržního hospodářství. Nalezneme ho hlavně v Belgii, Německu a Itálii, je postaven na povinném sociálně pojišťovacím systému. Tento korporativní, pojišťovací model rozlišuje mezi osobami aktivně zúčastněnými na trhu práce a ostatními. Jde o redistribuci ve prospěch zaměstnanců s dětmi. (Tomeš, 2011)

Model, který je nazýván solidatním, je orientován na populační politiku. Hlavním představitelem tohoto komplexního, sociálněpoliticky institucionalizovaného systému je Francie.

Liberální model, typický pro USA, klade důraz na cílené dávky pro chudé bez majetku, jedná se o redistribuci mezi bohatými a chudými. (Tomeš, 2011)

Rozdíly v přístupech k sociální politice jsou způsobené mimo jiné i růzností názorů na to, co se má považovat za problém sociální, na rozdíl od problému ekonomického, finančního, kulturního atd. V anglosaských zemích patří do pojmu sociální politiky pět oblastí: důchodové zajištění (income maintenance), zdravotní péče (health care), sociální pomoc (personal social services), školství (education) a bytová politika (housing). Někteří autoři akademické literatury přidávají ještě oblast zaměstnání a přípravy k povolání (employment and training). Obecně však je pod definici sociální politiky přijímáno pouze důchodové zajištění a všechny ostatní oblasti mohou být v různých zemích z toho či onoho důvodu vyloučeny. Zařazení jednotlivých oblastí bývá podmíněno spíše kulturními návyky dané země, často jde také o vyjádření politických či administrativních preferencí, což se projevuje v přetřezování sektorů sociální politiky pod různá ministerstva. (Munková, 2004)

Pozornost vyžaduje zejména potřeba rovnováhy v důrazu kladeném na ekonomickou a sociální stránku společenských jevů, protože každý společenský jev má své ekonomické i sociální aspekty, které se navzájem prolínají.

V historii se objevovaly teorie integrovaného hospodářského a sociálního vývoje, plánování v rámci složitých modelů, pády teorií i systémů např. po hospodářské krizi v roce 1973. Následovaly další cyklické pohyby ve vývoji světového hospodářství se snahami o odbourání celých úseků sociální politiky, avšak s každým zlepšením hospodářské situace tyto nátlaky polevily a sociální politika se opět přizpůsobila novým podmínkám.

Jak již bylo uvedeno výše, ekonomika a sociální politika spolu úzce souvisí, ale na rozdíl od daňové soustavy, není sociální politika jen přerozdělování příjmů mezi různými kategoriemi občanů. Jejím účelem je především zajistit určitou míru sociální spravedlnosti a zabránit, aby občan, který se bez vlastní viny stal obětí jakéhokoli sociálního rizika, neklesl pod rozumnou životní úroveň. (Munková, 2004)

1.2 Právní rámec sociální politiky

Pomoc znevýhodněnému bližnímu je ve společnosti podporována obecným uznáním základních lidských práv. Ta byla deklarována ve velkých novověkých revolucích měnících monarchie v národní státy. Postupně se v těchto státech prosadila zastupitelská demokracie využívající tři nezávislých mocí: výkonné, zákonodárné a soudní. Ani po revolučních

změnách ale není možné, aby si všichni ve všem byli rovni, protože každý jedinec přichází na svět vybaven jiným nadáním, zdravím, sociálním kapitálem. Každý člověk má jako jedinec hodnotu, kterou nelze odvodit z jeho postavení nebo zásluh, je tedy třeba těm znevýhodněným jejich šance na společenské uplatnění vyrovnávat. (Matoušek, 2007)

1.2.1 Právní rámec mezinárodní

Ve dvacátém století byly formulovány skupiny lidských práv. Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 uvádí právo na práci, na vzdělání, na přiměřené pracovní podmínky, na životní úroveň, na rodinu a také právo na systémovou ochranu při určitých sociálních událostech. V roce 1959 byla přijata výše zmiňovaná Deklarace o právech dítěte. V průběhu dvacátého století byla také formulována zvláštní skupina lidských práv – práva sociální. Možné modely uplatňování sociálních práv v politice státu jsou uvedeny v kapitole této práce s názvem „Definice sociální politiky a její různá pojetí“. Pro všechny platí, že demokratické systémy chtějí občanovi zajistit ochranu jeho práv. Oprávnění k tomu, aby se společnost zabývala potřebami znevýhodněných lidí, spočívá také ve vědomí, že ignorování určitých potřeb může vést k závažným konfliktům, případně i k destabilizaci celé společnosti. Stát se proto pokouší chránit práva některých občanů tím, že jiným občanům něco poskytuje. (Matoušek, 2007)

Organizace spojených národů odvozuje sociální politiku od Všeobecné deklarace lidských práv a pozdějších úprav či dodatků tohoto dokumentu. Například Pakt o občanských a politických právech z roku 1966 v článku 17 požaduje, aby nikdo nebyl *vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst*. Dále v článku 23 vyhláší rodinu za přirozenou a základní jednotku společnosti s právem na ochranu společnosti a státu. Zakazuje, aby manželství bylo uzavřeno bez svobodného a plného souhlasu snoubenců.

Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, také z roku 1966, zaručuje nejširší možnou ochranu a pomoc rodině, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí. Pracujícím matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte, by měla být poskytnuta placená dovolená nebo dovolená s odpovídajícími požitky ze sociálního zabezpečení (článek 12).

Deklarace práv dítěte byla přijata OSN v roce 1959, v roce 1989 schválilo OSN Úmluvu o právech dítěte, podle níž dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže by tak rozhodl soud. Veřejné orgány se nejprve musí pokusit sanovat dysfunkční rodinu, dříve než navrhnou soudu náhradní péči, neboť dítě má dle Úmluvy právo na výchovu biologickými rodiči. Stejná práva a svobody musí být zabezpečeny i dětem se zdravotním postižením a to v souladu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením, přijatou OSN v roce 2006. Děti se zdravotním postižením musí mít právo vyjádřit se ke všem věcem a procesům týkajícím se jejich zájmu, přiměřeně k jejich věku a zdravotnímu postižení. Musí jim k tomu být poskytnuta vhodná asistence.

Mezinárodní organizace práce chrání úmluvami ženy a mládež v pracovním procesu i sociálním zabezpečení již od prvního roku své existence, tj. od roku 1919. Zabývá se tématy jako je ochrana mateřství, noční práce žen, minimální věk pro práci v průmyslu a zemědělství, lékařské prohlídky mládeže, sociální zabezpečení, nejhorší dětské práce a pracující s rodinnými závazky.

V Úmluvě o sociálním zabezpečení z roku 1952 je samostatná pasáž věnovaná rodinným přídatkům a dávkám v mateřství. Rodiny mají právo na peněžité dávky či služby nebo na obojí. Mohou být podmíněny dobou pojištění či pobytem a rodinný přídavek by měl činit 3% ze mzdy na každé dítě. Ženy mají právo na zdravotní péči v těhotenství a mateřství, a na mateřské dávky po dobu mateřské dovolené nebo jiného snížení výdělku. Minimální výše je definována úmluvou obecně, aby se zohlednily rozdíly mezi státy.

Haagská konference mezinárodního práva soukromého je mezivládní konferencí, které se účastní právníci jednotlivých účastnických států a dojednávají mezinárodní kolizní normy pro soukromé právo. Konference byla založena v roce 1893, v současné době je členem přes 70 států. HCCH přijala úmluvy v otázkách vztahů mezi dospělými a manžely, jedná se o Úmluvu o ochraně dospělých z roku 2000 a o mezinárodní úpravu vztahů mezi manžely týkající se rozvodu (1970), vyživovací povinnosti (1973), manželství a vlastnických vztahů manželů (1978) a vymáhání výživného (2007).

Rada Evropy vychází ze dvou zásad týkajících se rodinné politiky:

- Rodina je základní jednotka společnosti a má právo na vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění svého plného rozvoje (zásada č. 16, RE 1961).
- Matky a děti mají právo na přiměřenou sociální a hospodářskou ochranu a to bez ohledu na jejich rodinný stav a rodinné vztahy (zásada č. 17, RE 1961)

V roce 1961 byla přijata Evropská sociální charta na podporu rodiny, rodinného života a zajištění účinného uplatnění práva matek a dětí na sociální a hospodářskou ochranu, včetně zřizování nebo provozování vhodných institucí nebo služeb.

Evropská unie vydala Rozhodnutí Rady, čímž se přihlásila k úmluvám HCCH. Členské státy se přihlašují k podpisu Haagské úmluvy z roku 1996 o příslušnosti, použitelném právu, uznání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí (č. 93, 2003). Dále vydala Rozhodnutí Rady o přistoupení Společenství k HCCH (č. 19, 2006).

Podle Charty základních práv EU z roku 2000 má každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a dopravovaných zpráv, právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony. Každý má právo na ochranu před propuštěním z důvodu mateřství, na placenou mateřskou dovolenou a na rodičovskou dovolenou po narození či osvojení dítěte.

EU také uznává a respektuje, dle článku 24 charty, právo na sociální dávky a služby zajišťující ochranu v mateřství, v souladu s právem EU a se zákony a praxí jednotlivých států. Uznává a respektuje právo na sociální výpomoc a na pomoc při bydlení, v zájmu boje proti vylučování ze společnosti a chudobě. Výše uvedená pomoc je pro všechny, kdo jsou bez dostatečných prostředků, aby se jim zajistila slušná existence v souladu s postupy stanovenými právem EU a zákony a praxí jednotlivých zemí. (Tomeš, 2011)

1.2.2 Legislativa v České republice

Veřejná rodinná politika je v pravomoci ministerstva práce a sociálních věcí a ministerstva zdravotnictví. Ministerstvo spravedlnosti má pravomoci v otázkách soukromoprávních a ochrana proti domácímu násilí je záležitostí policie, tedy ministerstva vnitra.

Česká republika také ratifikovala již několikrát zmiňovanou Listinu základních práv a svobod, podle níž jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona; právem rodičů je o dítě pečovat a dítě má právo na rodičovskou výchovu a péči. Rodiče pečující o děti mají právo na pomoc státu. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli rozhodnutím soudu na základě zákona. Zaručena je rovněž zvláštní ochrana dětí a mladistvých, podrobnosti stanoví občanský zákoník (č. 89/2012 Sb.) a zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.).

Občanský zákoník se ve své druhé části zabývá manželstvím, určením rodičovství, vzájemnou vyživovací povinností rodičů a dětí a mezi manžely, sociálně-právní ochranou dětí, svěřením dítěte do výchovy jiné osobě, pěstounskou péčí, osvojením, poručenstvím a opatrovnictvím. Rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům a může ji pozastavit jen soud, pokud rodiči brání ve výkonu rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte. Všechny spory mezi manžely, rodiči a dětmi rozhoduje civilní soud.

Ochrana v době těhotenství a mateřství je zajištěna **zákonem o nemocenském pojištění** (č. 187/2006 Sb.). Zákon stanovuje podmínky nároku na peněžitou pomoc v mateřství a vymezuje délku podpůrní doby pro poskytování příspěvku. Zabývá se také nárokem na ošetrovné poskytované rodině v případě, že nemůže vykonávat práci v zaměstnání z důvodu ošetřování dítěte nebo jiného člena domácnosti. Zaměstnaná žena má podle tohoto zákona nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, pokud je z uvedených důvodů převedena na jinou, hůře placenou práci, a to do šestého týdne před očekávaným porodem až do dne, kdy jí vznikl nárok na některou dávku sociálního zabezpečení.

Zákon o státní sociální podpoře (č. 117/1995 Sb.) uvádí situace, ve kterých je rodině zajištěna finanční podpora. Přídavky jsou odstupňované podle věku dítěte a jedná se například o mimořádné náklady s porodem, pohřbem, příspěvek na bydlení a přídavky na děti rodinám s příjmem pod hranicí 2,40 životního minima.

V době, kdy rodiče pracují, jsou rodinám pro jejich děti nabízeny různé služby. Podle **zákona o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině** (č. 247/2014 Sb.) jsou to služby péče o dítě od 1 roku do nastoupení školní docházky, dále mateřská a základní škola podle

školského zákona (č. 541/2004 Sb.) a pro zdravotně postižené děti navíc ještě sociální služby podle **zákona o sociálních službách** (č. 108/2006 Sb.). (Tomeš, 2011)

1.3 Rodinná politika

Pokud se zabýváme otázkou postavení žen s dětmi ve společnosti, zásadní vliv má nepochybně rodinná politika státu. Tedy soubor zákonů a přístupů uplatňovaných ve společnosti v oblasti práce, zdravotního a sociálního zabezpečení.

Rodinná politika ve společnosti může mít různou povahu, protože různé subjekty, jako např. církve, občanská sdružení, neziskové organizace, politické strany, nadace, fondy a další, mohou mít svou rodinnou politiku. Státní rodinná politika je pak souhrnem výše zmíněných přístupů. Ty se mohou vzájemně doplňovat nebo negovat, mít harmonický nebo antagonistický charakter.

Od poloviny 19. století vznikala ve světě hnutí usilující o emancipaci žen, o jejich zrovnoprávnění s muži. Diskutovalo se o postavení žen v rodině i ve společnosti. Rodina a její problémy se do popředí společenského zájmu dostaly až ve 20. století. Rodiny v důsledku urbanizace a industrializace ztratily zemědělské zázemí. V městském prostředí se rozpadaly velké, převážně zemědělské, rodiny, které byly dříve soběstačné a dokázaly se postarat o všechny své členy. Zůstávaly jen rodiny nukleární, tedy rodiče a děti, závislé na městských ekonomických činnostech. V průběhu industrializace se do měst dostávalo velké množství lidí z vesnic, pracovali v továrnách jako nekvalifikované pracovní síly. Pro rodiny lidí, kteří takto přišli do měst, bylo narození a výchova dítěte ekonomickým problémem. Stát řešil vzniklé sociální napětí intervencí ve prospěch zejména nízkopříjmových rodin.

V současnosti se veřejná rodinná politika zabývá problémy spojenými s ochranou ženy jako rodičky i matky a výchovou dětí v rodině. K otázkám současné rodinné politiky přibyla také problematika ochrany žen proti týrání, zneužívání a nedůstojnému zacházení a otázky rovných příležitostí v zaměstnání. Veřejný zájem je také zaměřen na úsilí o sanaci dysfunkčních rodin z důvodu ochrany práv dítěte. (Tomeš, 2011)

O postavení dítěte v rodině se ve veřejné rodinné politice hovoří zejména od přijetí mezinárodní Úmluvy o právech dítěte. Valné shromáždění OSN ji přijalo 20. listopadu 1989, Česká a slovenská federativní republika Úmluvu o právech dítěte ratifikovala v lednu roku 1991. V Úmluvě o právech dítěte jsou definovány právní základy pro dětská práva, které jsou nadřazeny obecnému zákonodárství signatářských zemí, které Úmluvu ratifikovaly. (Metodický portál RVP, 2011)

V českém právním řádu se ustanovení z ratifikované úmluvy objevují například v zákoně o sociálně právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.), zákoníku práce (č. 262/2006 Sb.), trestním zákoně (č. 40/2009 Sb.), zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (č. 218/2003 Sb.) a dalších.

1.4 Cílové skupiny rodinné politiky

Cílovou skupinou jsou rodiče a děti. Právo na rodinu je občanským i sociálním právem, patří do soukromoprávní sféry. V jednotlivých státech jej upravuje obecné občanské, resp. rodinné právo. Veřejná rodinná politika by měla být cílená, aby podporovala princip stejných šancí, zakotvený v mezinárodních úmluvách o lidských právech a právech dítěte. Dále by měla být přiměřená, udržitelná a úměrná možnostem těch, kteří na solidaritu platí svými daněmi. V opačném případě by v budoucnu mohl vzniknout jiný sociální problém.

Cílovou skupinou veřejné rodinné politiky jsou i ženy v době těhotenství a raném mateřství, kdy mají právo na ochranu a podporu svého zdraví a zdraví narozeného dítěte. V tomto případě se jedná o ochranu a podporu zaměřenou na ženy.

Cílem je pak vždy zdravý vývoj dítěte a jeho nejlepší zájem. Protože dítě nemá způsobilost k právním úkonům a nemůže se bránit, musí být chráněno státem. K veřejné intervenci může dojít ve prospěch výkonu rodičovského práva, v případě, že rodina nemůže vlastními silami nejlepší zájem dítěte zabezpečit. V druhém případě veřejná intervence může omezit rodičovská práva tam, kde rodina dítě v jeho nejlepších zájmech ohrožuje. V takovém případě musí být veřejná intervence řádně regulována a pod soudním dohledem.

Podle Deklarace o právech dítěte, přijaté OSN v roce 1959, má dítě vyrůstat v péči biologických rodičů a v útlém věku, nejčastěji myšleno do tří let, by mělo být v soustavném kontaktu s matkou. Od matky může být odloučeno pouze za výjimečných okolností.

Všechny děti by také měly mít rovné šance v přípravě na život, s čímž souvisí právo dětí z nízkopříjmových rodin na podporu, která by jim měla zachovat přiměřeně důstojný život a zajistit zdravý a intelektuální rozvoj.

Další požadovaná role veřejné rodinné politiky je státem poskytovaná ekonomická, právní a sociální ochrana rodinného života. Prostředky ochrany jsou například daňová opatření, poskytování bydlení pro rodiny a jiné vhodné prostředky.

Preventivní ochrana je poskytována ženám v době těhotenství, porodu a šestinedělí, aby tento přirozený proces proběhl bez komplikací. V životě rodiny je narození dítěte důležitou změnou z hlediska psychického, ale i z hlediska hmotného zajištění. (Tomeš, 2011)

1.5 Cílové skupiny poskytovaných sociálních služeb

Sociální služby pomáhají lidem žít běžným životem- pracovat, nakupovat, navštěvovat školy, navštěvovat místa víry, účastnit se aktivit volného času, starat se sám o sebe a o domácnost apod. Zaměřují se na zachování co nejvyšší kvality a důstojnosti života. Sociální služby jsou poskytovány jednotlivcům, rodinám i skupinám obyvatel. Mezi nejpočetnější skupiny příjemců sociálních služeb patří zejména senioři, lidé se zdravotním postižením, rodiny s dětmi, ale také lidé, kteří z různých důvodů žijí "na okraji" společnosti.

Vybrané typy sociálních služeb (azylové domy, kontaktní centra, noclehárny, terénní programy) jsou poskytovány také osobám legálně pobývajícím na území České republiky. Na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení má nárok každá osoba. (MPSV, 2019)

1.6 Poskytovatelé sociálních služeb

Obce a kraje dbají na vytváření vhodných podmínek pro rozvoj sociálních služeb, zejména zjišťováním skutečných potřeb lidí a zdrojů k jejich uspokojení; kromě toho sami zřizují organizace poskytující sociální služby.

Nestátní neziskové organizace a fyzické osoby, které nabízejí široké spektrum služeb, jsou rovněž významnými poskytovateli sociálních služeb.

Ministerstvo práce a sociálních věcí je nyní zřizovatelem pěti specializovaných ústavů sociální péče.

1.6.1 Standardy kvality poskytovaných sociálních služeb

Součástí již zmiňovaného zákona č. 108/2006 Sb. O sociálních službách, konkrétně jeho novely, vyhlášky č. 505/2006 Sb., jsou standardy kvality poskytovaných sociálních služeb. Jedná se o soubor patnácti definovaných kritérií, podmínek poskytování sociálních služeb, mezi které patří i azylové domy. Jejich podrobný popis a výklad je možné vyhledat například na webových stránkách MPSV ČR.

2 Neprovdané matky jako sociální problém

Nezanedbatelnou skupinou ve společnosti jsou neprovdané matky, tzv. samoživitelky. Pro účely této práce je používán termín samoživitelka, neboť cílovou skupinou zvoleného tématu jsou ženy s dětmi. Za samoživitelku je obecně považována žena, která sama pečuje o dítě. Ve výkladu zákonů se definice týkají žen i mužů, protože ve společnosti žijí také muži pečující osaměle o své děti. Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře v §7 říká: *„Za osamělého rodiče se pro účely tohoto zákona považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem“*. (Zákon o státní sociální podpoře, 1995) V zákoníku práce č. 262/2006 Sb. je osaměle žijící rodič definován v § 350 následovně: *„Osamělými se rozumějí neprovdané, ovdovělé nebo rozvedené ženy, svobodní, ovdovělí nebo rozvedení muži a ženy i muži osamělí z jiných vážných důvodů, nežijí-li s druhem, popřípadě s družkou nebo s partnerem“*. (Zákoník práce, 2006)

V následujících kapitolách jsou popsány problémy v možnostech zaměstnávání a v celkové sociální situaci úplných a neúplných rodin.

2.1 Neprovdané matky v systému sociálního zabezpečení

Český sociální systém poskytoval do 1. 1. 2007 právo na prodlouženou mateřskou dovolenou a s ní spojenou peněžitou pomoc v mateřství pro matky samoživitelky. Bylo jim vyhrazeno 37 týdnů, proti 28 týdnům pro ženy vdané nebo žijící s partnerem. Podle nového Zákoníku práce (zákon č. 262/2006 Sb.) se již k osamělosti matky nepřihlíží a delší mateřská dovolená je poskytována pouze ženám, které porodí zároveň dvě a více dětí.

Osamělé matky jsou zvýhodněny při nároku na podporu při ošetřování člena rodiny. Obvykle je vyplácena po dobu maximálně prvních devíti kalendářních dnů, pro rodiče samoživitele je možnost čerpat tento příspěvek o sedm kalendářních dní déle.

Ostatní dávky, zpravidla dorovnávací životní minimum rodiny, jsou dostupné shodně pro úplné rodiny i pro samoživitelky, rozhodujícím faktorem je výše příjmu domácnosti. Výše dávky je však závislá na individuálním posuzování, může tedy být nižší nebo vyšší než je rozdíl mezi životním minimem a rozhodným příjmem rodiny.

České nesezdané páry s dětmi nemají z právního hlediska ani z pohledu sociálního a daňového systému žádné speciální výhody. Naopak by si měli ve finanční sféře počínat obezřetněji než v případě manželského soužití. V případě rozpadu svazku totiž nevzniká partnerovi povinnost platit výživné na dítě a ani automatický nárok na majetek společně nabytý v průběhu vztahu. Podobně i v situaci, kdy se jeden z partnerů, po odchodu druhého ze společné domácnosti, není schopen samostatně žít, protože pečuje o společné nezletilé dítě, nevzniká pečujícímu nárok na výživné od bývalého partnera. Druha a družku zákon nepočítá mezi tzv. taxativně vymezené subjekty, mezi kterými je vyživovací povinnost zákonem upravena. Pro nesezdané partnery rovněž neexistuje možnost odečtu slev na dani na partnera a vzniku vdoveckého důchodu v případě úmrtí jednoho z partnerů.

Jak bylo výše uvedeno, právní nárok na výživné mezi nesezdanými partnery nevzniká, pro účely nároku na dávky z nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení je však nesezdané soužití rovno manželství. A to v případě, že spolu druh a družka žijí ve společné domácnosti nejméně tři měsíce. Tato charakteristika, minimální délka soužití, však musí být při posuzování nároku na dávky vždy dokázána, právní domněnka existence společné domácnosti není. Tento právní fakt je možno považovat za podmínku ochraňující matky samoživitelky.

V oblasti rodičovských práv, práv dítěte a některých oblastí práva sociálního zabezpečení, jako například nemocenské pojištění a systém státní sociální podpory, je postavení sezdaných a nesezdaných párů s dětmi shodné. Ústava České republiky garantuje ochranu rodiny s dětmi jako takové, rozdíl mezi dětmi narozenými v manželství a dětmi narozenými v nesezdaném soužití nečiní. Právní úprava vztahů mezi rodiči s dětmi je založena na existenci rodičovství, na formě rodiny nezáleží. Je-li muž uveden v rodném listu dítěte jako otec, má ke svému mimomanželskému dítěti stejné povinnosti jako k dítěti narozenému v manželství. (Hamplová, 2007)

Pro matky samoživitelky se může uvedení otce dítěte v rodném listu stát komplikací v průběhu šetření jejího nároku na dávky, respektive na jejich výši. Stát neúplným rodinám vypomáhá v případě, že otec dohodnutou částku výživného neplatí. Zpětně výživné na otci vymáhá, ovšem ale pouze v případě, že se příjem rodiny pohybuje pod hranicí životního

minima. Pokud je otec uveden v rodném listu dítěte, ale nepodílí se na nákladech na výchovu dítěte a na provoz domácnosti, pro udržení nároku na sociální dávky je nutné periodicky dokazovat, že žena hospodaří sama. Na dávky sociální podpory se totiž testuje příjmem domácnosti, do kterého se kromě jejího příjmu automaticky započítává i příjem v rodném listu uvedeného otce. Aby mohla osamělá matka s dítětem prokazovat pouze příjmy své a příjmy dítěte, když je otcovství určeno, ale otec s rodinou nežije, je třeba, aby požádala o vyloučení otce z okruhu společně posuzovaných osob. (Soukupová in Hamplová, 2007)

Matky samoživitelky od uvedení otce v rodném listu dítěte upouštějí, a pokud se vezmou v úvahu výše uvedené okolnosti, jeví se neuvedení otce jako výhodnější. Jedná-li se o neprovdanou ženu a otec jejího dítěte spadá do nižších příjmových kategorií. Ovšem tento krok má právní důsledky pro dítě, které potom nemá nárok na případné dědictví po otci, ztrácí právo na výživné, nebo sirotčí důchod apod. Zároveň se může stát, že matce, přes velmi nízký příjem, bude odepřen nárok na doplatek do životního minima. Když totiž dobrovolně zapřela otce a připravila sebe i dítě o výživné, dostala se z pohledu sociálního systému do kategorie osob, které neusilují o možnost zvýšit si příjem svým přičiněním.

Postavení skutečných samoživitelek je často ekonomicky obtížné, zejména pokud si z důvodu péče o dítě nemohou dovolit chodit do zaměstnání. Situaci navíc mohou komplikovat otcové děti, kteří se řádně nepodílí na nákladech na výchovu dítěte. Vzhledem k tomu, že stát zasahuje pouze, pohybují-li se příjmy rodiny pod úroveň životního minima, tyto matky občas raději zapřou otce dítěte i s rizikem právních následků, než aby si ztěžovaly proces žádosti o sociální dávky. (Soukupová in Hamplová, 2007)

2.2 Neprovdané matky na trhu práce

České ženy jsou, ve srovnání s muži, ve věku, kdy zpravidla pečují o děti, vystaveny riziku nezaměstnanosti více. Současně jsou také často odmítány zaměstnavateli, protože se očekává konflikt pracovních a rodinných rolí. Jedná se o období kolem 25 – 40 let věku žen.

Pro matky samoživitelky je vstup do zaměstnání obtížný, neboť mají omezenou možnost podělit se o péči o dítě. Ani sociální systém a trh práce neposkytují osamělým matkám výrazné výhody. Dítě přitom znamená nutnost vyšších výdajů a tím riziko materiální deprivace pro nezaměstnané samoživitelky a ty úplné rodiny, kde partner s vyšším příjmem

ztratil zaměstnání. Matky samoživitelky většinou nečekají s návratem do práce, až budou jejich děti odrostlejší, ve srovnání s vdanými matkami pracují na vyšší úvazky, ale zároveň je mezi nimi významně více nezaměstnaných.

Z výsledků šetření *Sociální a ekonomické podmínky mateřství* (Hamplová, 2006) vyplývá, že nedostatek částečných úvazků také negativně ovlivňuje zaměstnanost samoživitelek, zejména v období, kdy matka ztratí nárok na rodičovský příspěvek a dítě ještě nechodí do školy.

Dle výstupů z výzkumu se na rozdílech v kategorii nezaměstnaných podílí zejména matky s nízkým vzděláním. Například podíl nezaměstnaných samoživitelek se základním vzděláním dosahuje v předškolní kategorii 38% a nezaměstnaných matek bez maturity je v téže kategorii pětina. Přičemž četnost nezaměstnaných minimálně s maturitou je zanedbatelná.

Na základě výpovědí v SEPM bylo zjištěno, že zatímco vdaným ženám je největší překážkou v nástupu do zaměstnání zajištění hlídání a pak teprve přichází na řadu neúspěch v hledání práce, samoživitelky trápí zejména druhý z uvedených důvodů. Navíc u nich podle jejich vlastních výpovědí hraje daleko silnější roli právě fakt, že nemohou sehnat práci na částečný úvazek.

K dalším rozdílům mezi samoživitelkami a vdanými i nesezdanými matkami žijícími s partnerem, patří způsob péče o dítě v čase, kdy jsou v zaměstnání. Děti samoživitelek častěji hlídají příbuzní, kdežto u párů je obvyklé, že děti navštěvují jesle nebo školku. Samoživitelky totiž mnohem častěji žijí ve společné domácnosti se svými rodiči a dalšími příbuznými. Ti jim s péčí o děti pomáhají. (Soukupová in Hamplová, 2007)

2.3 Finanční dopady aktivní účasti či neúčasti na trhu práce

Otázka, zda může být finančně výhodné neúčastnit se aktivně trhu práce, je často diskutována v odborných kruzích, zjišťuje se, zda spolupůsobení daňového a dávkového systému nemá negativní vliv na trh práce. Zejména se pozornost obrací k práci málo placené, kdy člověk v případě přijetí takového zaměstnání získá pouze o málo vyšší mzdu, než by činila podpora v nezaměstnanosti. Navíc se v těchto případech často jedná o práci rutinní,

nudnou a namáhavou. Pokud je ještě nutné za prací dojíždět, započítávají lidé ztrátu času a náklady, které mohou snížit příjem ze zaměstnání na úroveň podpory, nebo se k ní velmi přiblížit.

Současně je u mnoha příjemců dávek složité posoudit, zda jsou nezaměstnaní nedobrovolně, či zda jsou současně výdělečně aktivní v takzvané šedé ekonomice. Důvodem může být výše popsaný minimální rozdíl mezi výší dávek a mzdou z některých zaměstnání, která mohou, zejména lidé s nízkým vzděláním, získat.

Soukupová (Soukupová in Hamplová, 2007) poukazuje i na další zvýhodnění v dávkách sociálního státu, jako jsou vyšší přídavky na děti pro nezaměstnané než pro zaměstnané. Zaměstnanost sice snižuje chudobu samoživitelek několikrát účinněji než sociální dávky, zároveň však platí, že prudký pokles dávek ve chvíli, kdy samoživitelka začne pracovat, představuje značně demotivační faktor. Snížení dávek, spolu s povinností platit daně a ostatními výše zmíněnými okolnostmi, může vést k rozhodnutí neúčastnit se oficiálně trhu práce.

Dosavadní výzkumy vypovídají o skutečnosti, že dávky pro nízkopříjmové skupiny obyvatel, zvláště pokud mají více dětí, a dále osoby s nepracujícím partnerem, jsou často vyšší než jejich reálně dosažitelný pracovní příjem. (Galuščák, Pavel 2006, Soukupová 2006, Žižlavský 2003). Matky samoživitelky často nemohou pracovat celý den a z důvodu péče o dítě volí částečný úvazek, díky čemuž získávají poměrně nižší mzdu. Povinnost odvádět minimální daň je pak pro ně demotivující i v případě, že si matka samoživitelka bude chtít přivydělat na živnostenský list.

Výsledky šetření SEPM 2006 doplněné o analýzu interakce systému daní a dávek v ČR potvrzují skutečnost, že děti rodící se osamělým a nesezdaným matkám mají velkou šanci vyrůstat v rodinách postižených nezaměstnaností a materiální deprivací. Samoživitelky a nesezdané ženy vycházejí hůře s příjmy než vdané, obtížněji si hledají zaměstnání a jsou také častěji závislé na pomoci od státu. Přes snahy zvyšovat zaměstnanost a tím eliminovat past chudoby v neúplných rodinách, je nastavení daňového a sociálního systému pro matky s dětmi spíše pobídkou k setrvávání v nečinnosti než k aktivní participaci na trhu práce.

Uvedené platí zejména pro nízkopříjmové skupiny obyvatel, ze kterých se osamělé matky rekrutují nejčastěji. (Soukupová in Hamplová, 2007)

3 Evropské výzkumy a studie zaměřené na ženy v nouzové životní situaci

V celé Evropě v posledních letech narůstá počet žen a dětí bez domova. Probíhá mnoho studií zaměřených na tuto problematiku. Studie mají za cíl jednak získat statistické údaje o počtu žen a dětí, které se ocitly v situaci, kdy ztrácejí nebo již ztratily domov. Dále studie zjišťují důvody, proč se tak stalo a v neposlední řadě se zabývají otázkou, proč je bezdomovectví stále nahlíženo jako mužská záležitost a bezdomovectví žen a dětí je jakoby ve společnosti skryto.

Např. ve Francii provedená studie ukázala, že mezi únorem roku 2015 a únorem 2016 vzrostl počet žen žádajících o nouzové ubytování o 22%. (Figuière, 2017)

3.1 Gender a bezdomovectví

Ve Španělsku bylo podrobnému výzkumu v oblasti bezdomovectví, zaměřenému na ženy, podrobeno město Barcelona. Analýza výzkumu a jeho závěry byly zveřejněny v roce 2015. Studie ukázala rozdíly v možnosti zmapovat počty lidí bez domova z hlediska genderu. Zatímco muži bez domova pobývají na ulicích, či v parcích i využívají zařízení pro nouzové ubytování, ženy, které přijdou o svůj domov, řeší svou životní situaci přechodným bydlením u členů rodiny, přátel nebo známých. Podle autorů studie se jedná o tzv. skryté bezdomovectví a jen velmi těžko se dá zjistit skutečný počet žen bez domova.

Autor výzkumu i článku, ze kterého byly čerpány informace pro tuto práci, porovnával také výsledky podobných studií provedených v Irsku, Spojených Státech a Velké Británii. Všechny se shodovaly ve zjištění, že ženy žádají o pomoc sociální služby až v případě, kdy se nemohou spolehnout na podporu rodiny a přátel. Pokud jde o ženy s dětmi, přidává se strach z odebrání dětí, proto volí spíše neformální řešení, než pomoc sociálních služeb. Tento fakt je přisuzován schopnosti žen udržovat silnější sociální vazby díky historicky přejatým genderovým rolím. Rozmanitost těchto rolí v každodenním životě pak ženám poskytuje lepší schopnost mobilizovat uvedené zdroje, které jim v období největší nejistoty mohou pomoci před úplnou ztrátou zázemí. Na druhé straně, muži bývají více zaměřeni na svou práci a schopnost vydělávat prostředky. Ztráta zaměstnání silně narušuje smysl a individuální přínos jejich denního konání.

Bydlení u rodinných příslušníků či známých ovšem také přináší velkou míru nejistoty a napětí. Ženy i s dětmi často žijí v přelidněných bytech, bez nájemní smlouvy, doufají v dobrou vůli těch, kteří je ubytovávají a nemají žádnou právní ochranu. Proto neziskové organizace a sociální služby hovoří o skrytém bezdomovectví. Ve výše popsané formě se navíc dá jen těžko zjistit a zaznamenat. Průzkumy a mapování bezdomovectví s ohledem na genderové rozdíly v Evropě probíhají, protože organizace zaměřené na pomoc lidem v nouzi chtějí nabízené služby přizpůsobit co nejlépe potřebám cílové skupiny klientů. V současnosti je většina zařízení vybudována téměř výhradně pro muže, neboť se předpokládalo, že fenomén bezdomovectví je otázkou mužské populace. V posledních letech ale prokazatelně roste počet žen a dětí bez domova. Analýzy studií by měly pomoci vybudovat taková zařízení, která by vyhovovala i jim. (Sales, 2019)

3.2 Narůstající počet lidí bez domova

Organizace Focus Ireland (www.focusireland.ie), zabývající se pomocí lidem bez domova v Irsku, zaznamenala nárůst počtu lidí bez domova za dvouleté období (leden 2015 – leden 2017). Výsledky uvádějí 96% nárůst počtu žen z 1 017 v lednu 2015 na bezmála 2 000 na začátku roku 2017. U dětí vzrostlo číslo ve stejném období z 865 na 2 407 a u mužů z 1 968 na 2 763. Jako možnou příčinu odborníci uvádějí rostoucí počet rodin s jedním rodičem, které přicházejí o bydlení. Zároveň upozorňují, že přes zřejmý podíl žen a dětí, nejsou v sociální politice zaměřené na bezdomovectví o nich žádné zmínky. (Coles, 2017)

FEANTSA (the European Federation of National Organizations Working with the Homeless) je instituce, která v Evropě zastřešuje organizace pomáhající lidem v nouzi a mapující bezdomovectví. Je to jediná velká síť zaměřená výhradně na bezdomovectví na evropské úrovni, díky ní se shromažďují data ze zemí Evropy a objevují se společné rysy problému. FEANTSA spolupracuje také s Evropským parlamentem a v červnu 2016 vydala tiskovou zprávu o dvou rezolucích parlamentu. Na jejich základě proběhly další průzkumy a studie. Jednalo se o rezoluci ze 14. dubna 2016 s názvem: „*Meeting the antipoverty target in light of increasing household costs*“. V rezoluci byl jako hlavní příčina ženského bezdomovectví uveden vzrůst nároku na finanční prostředky k udržení bydlení. Druhá rezoluce z 26. května 2016 s názvem: „*Poverty: a gender perspective*“ vyzvala k provedení výzkumu v oblasti žen bez domova, o příčinách a průběhu, neboť je toto v oficiálních datech

zatím nedostatečně podchyceno. Získané informace by měly pomoci nejen objasnit příčiny a průběh nouzové situace žen bez domova, ale hlavně správně se zaměřit na pomoc při navracení klientek zpět do běžného života, k odpovídajícímu bydlení. (FEANTSA, 2016)

V České republice působí, mimo jiné, Sdružení azylových domů v ČR, z.s. Sdružení poskytuje odborné poradenství, organizuje projekty a vede databázi poskytovatelů služeb osobám v nouzi a také spolupracuje s výše uvedenou organizací FEANTSA.

3.3 Bezdomovectví a azylové domy

Lze konstatovat, že bezdomovcem se za určitých okolností, nikoli vlastní vinou, může stát každý. Bezdomovectví, v drtivé většině případů, není formou životního stylu, který si dané osoby vybraly dobrovolně. Obvykle se z této situace chtějí dostat zpět do normálního života. Samotný pojem bezdomovec je těžko uchopitelný. Zákon o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.) stanoví pojem osoba bez přístřeší, dále pak pojem osoba nepřizpůsobivá. Pojem bezdomovec, tedy “bez domova” totiž v podstatě existovat nemůže, protože všichni máme v dokladu totožnosti uvedeno trvalé bydliště. Což sice neznamená, že na této adrese bydlíme, ale nelze použít termín bez domova.

3.3.1 Vymezení pojmu bezdomovectví/bezdomovství

Ve věstníku MPSV, č. 14 z roku 2015 je uvedena definice bezdomovectví, která říká, že se jedná o heterogenní populační skupinu, do které lze zahrnout osoby, které spí venku, osoby, které žijí v ubytovacích zařízeních pro bezdomovce a osoby žijící v podmínkách, které neodpovídají minimálním standardům bydlením v daném sociokulturním prostředí.

Dalším vyjádřením pojmu je definice použitá v §2 odst. 6 zákona č. 111/ 2006 Sb. O hmotné nouzi, který vymezuje okruh osob v hmotné nouzi, pod bodem d): Nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší. (Zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006)

Jiným způsobem se na bezdomovectví dívá Jakub Marek ve své disertační práci. Poukazuje na problém udržování hygienických návyků při dlouhodobém pobytu na ulici a poskytuje obraz bezdomovce jako člověka neupraveného zevnějšku, zapáchajícího a obklopeného množstvím igelitek. Mladší bezdomovci pak podle jeho tvrzení kladou důraz na značkové

oblečení, které jim navenek udržuje znaky určitého postavení. Na rozdíl od starších bezdomovců, kteří mají oblečení od charitativních organizací, nebo nalezené u popelnic, ti mladší značkové oblečení kradou, nebo kupují za zlomek ceny na černém trhu. (Marek, 2014)

Jan Keller ve své knize na str. 45 říká: „*Člověk má jeden domov, ale bezdomovec sto. Domovem je pro ně místo, kde přespávají*“. Dále je v knize uvedeno, že lidé zpočátku považují ztrátu domova za provizorní přechodný stav, proto se snaží noci přečkat na lavičkách v parcích, nebo jízdou ve veřejných dopravních prostředcích. Ze strachu z přepadení nebo okradení však spí málo a narůstá jejich spánkový deficit. Za výhodnější místo pro lidi bez domova autor považuje velká města, neboť poskytují více míst na přespávání, například parky, mosty, různé výklenky nebo zahrádkářské kolonie. (Keller, 2013)

Ilja Hradecký, zakladatel organizace Naděje, zahrnuje do definice bezdomovce, kromě člověka bez stálého bydliště, domova, také toho, kdo opustil svůj domov z důvodu politického útlaku, války, přírodní katastrofy. Tím do pojmu bezdomovec patří také uprchlík, běženeček. (Hradecký, 2007). Lze konstatovat, že takto definovaný pojem je zavádějící.

3.3.2 Formy bezdomovectví

Zjevné bezdomovectví

Zjevným bezdomovectvím je nazýváno to, které je vidět, tedy osoby žijící na ulici, přespávající na nádražích. Lidé ubytovaní v noclehárnách a podobných zařízeních. Osoby, které ztrácí vazbu a kontakt s rodinou, se společností.

Skryté bezdomovectví

Do této skupiny patří lidé bez domova, kteří se primárně neobrací na sociální služby. Žijí ve squatech, sklepích, zahradních domcích, výměnících, v autech.

Potencionální bezdomovectví

Hovoří se též o formě potenciálního bezdomovectví. Týká se lidí propuštěných z ústavů, věznic. Můžeme sem zahrnout také osoby, které žijí v nevyhovujícím bydlení, v nebytových

prostorech, ubytovnách. Do této kategorie lze zařadit matky s dětmi, které přespávají u příbuzných nebo přátel.

Výše byly analyzovány výsledky výzkumů ze zahraničí prováděné nebo sledované mezinárodní společností FEANTSA. (FEANTSA, 2016). Ve zmíněných výzkumech je nejvíce, v souvislosti s cílovou skupinou této práce, tj. matkami s dětmi, používáný termín skryté bezdomovectví.

Co se týče genderové typologie, je výrazný rozdíl mezi muži jednotlivci, ženami a matkami s dětmi. Tyto rozdíly byly také jedním z hlavních výstupů výzkumů realizovaných v Evropě. Matky s dětmi jsou zvláštní skupinou, je to dáno obavou matek o děti, o jejich možné umístění do náhradní péče. Proto obvykle volí cestu bydlení u příbuzných, přátel, navazují i ne zcela funkční vztahy, jen aby s dětmi zůstaly pohromadě. Bohužel nefunkční vztah vede obvykle dříve či později k tomu, že se matka s dětmi ocitne na ulici a jednou z možností řešení situace je využití pobytové sociální služby. Ve zmíněných výzkumech je nejvíce, v souvislosti s cílovou skupinou této práce, tj. matkami s dětmi, používáný termín skryté bezdomovectví. (FEANTSA, 2016)

3.3.3 Azylový dům jako součást sociální politiky v České republice

Azylové domy poskytují služby dle zákona č. 108/2006 Sb. Zákona o sociálních službách, s účinností od 1. 1. 2007. Registr poskytovatelů sociálních služeb, tj. také azylových domů působících na území České republiky, je přístupný na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí, do jehož resortu azylové domy náleží. Konkrétně se jedná o oblast služeb sociální prevence, kam kromě azylových domů patří také raná péče, telefonická krizová pomoc, tlumočnické služby, domy na půl cesty, kontaktní centra, krizová pomoc, intervenční centra, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, terénní programy a sociální rehabilitace.

Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba obsahuje poskytnutí stravy nebo pomoc při

zajištění stravy, poskytnutí ubytování a pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů.

Služba se poskytuje za úhradu. (MPSV, 2019)

Praktická část

4 Cíle a metodologie výzkumného šetření

Praktická část práce navazuje na výstup z teoretické části v tom smyslu, že navzdory sociálnímu systému, rodinné politice a dalším opatřením státních úřadů, žije mnoho lidí takzvaně na okraji naší společnosti. Již v úvodu práce jsem za cílovou skupinu označila ženy s dětmi. Zejména pro ženy s nižším stupněm vzdělání může být těžké, pokud zůstanou s dětmi samy, udržet životní standard pro sebe i děti na přijatelné úrovni.

Vzhledem k právě uvedeným faktům jsem se rozhodla praktickou část zaměřit na pobytovou sociální službu poskytovanou společností R- Mosty, z.s., konkrétně Azylový dům pro matky s dětmi. Klientkami azylového domu jsou nejčastěji mladé ženy s malými dětmi, které již prošly, a některé i opakovaně, výše zmíněným postupem. Tedy žily s dítětem, nebo dětmi, u příbuzných, u přátel, u krátkodobého partnera.

Cílem praktické části je zjistit, zda pobytová sociální služba Azylový dům pro matky s dětmi působí jako prevence zhoršení tíživé životní situace. Stanovila jsem tyto hlavní **výzkumné otázky**:

- Jakými prostředky Azylový dům dosahuje své preventivní funkce ve společnosti?
- Je částka, kterou lze vydělat prací na částečný úvazek a získat na sociálních dávkách, dostatečná na zabezpečení důstojného živobytí pro klientky i jejich děti?

Metodou pro získání dat o programu a provozu Azylového domu bylo studium a analýza dostupných oficiálních dokumentů AD. Jedná se o výroční zprávy, metodiky Azylového domu, manuál přijímání, odmítnutí a ochrany klientů, manuál předání do návazné péče, metodiky individuálního plánování a další dokumenty. Popis pobytové sociální služby, cílová skupina klientů a poslání služby Azylového domu jsou dostupné na internetových stránkách www.r-mosty.cz, ostatní dokumenty byly poskytnuty vedoucí a sociálními pracovníci Azylového domu. Účelem analýzy dokumentů bylo zjistit způsob a podmínky přijímání klientek a jejich dětí do Azylového domu, režimové záležitosti provozu, podmínky a možnosti ukončení pobytu klientky v sociální službě Azylového domu.

Dalšími metodami sběru dat byly polostrukturované rozhovory s pracovníky i klientkami Azylového domu, pozorování a dotazníkové šetření.

Do dotazníku pro klientky jsem použila dva druhy otázek: polouzavřené a otevřené otázky. Dílčí výzkumné otázky pro dotazníkové šetření zněly:

- Vidí klientky azylového domu svou životní situaci jako některou z forem bezdomovectví?
- Ovlivňují prostředí a podmínky, ve kterých člověk vyrůstá, jeho schopnost najít a udržet si vlastní bydlení?
- Jsou klientkami Azylového domu více ženy s nižším vzděláním?
- Je základním problémem klientek AD hospodaření s finančními prostředky?

Mnou zvolené metody patří do formy kvalitativního výzkumu. Vybrala jsem je, protože vyhovovaly mému výzkumnému záměru a přístupu. Forma kvalitativního výzkumu je definována například coby proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí. Cílem je získat ucelený obraz těchto jevů na základě dat a specifického vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Kvalitativní výzkum využívá celé řady postupů a metod k rozkrytí a reprezentaci toho, jak lidé nahlíží, prožívají a vytvářejí sociální realitu. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007)

5 Azylový dům Mladá Boleslav

Azylový dům pro matky s dětmi v Mladé Boleslavi poskytuje přechodné ubytování po dobu maximálně 1 roku. Cílovou skupinou jsou matky s nezletilými dětmi a těhotné ženy, které ztratily svůj domov nebo musely svůj domov opustit z důvodu ohrožení zdraví nebo života, bezpečí či důstojnosti. Zároveň jim zařízení poskytuje odbornou sociálně právní podporu ve snaze řešit jejich nepříznivou životní situaci.

Sociální služba Azylový dům, jak je zakotvena v legislativě České republiky a jaká je její funkce ve společnosti, je popsána výše, v teoretické části. Tato část práce se zaměřuje na konkrétní Azylový dům, cílovou skupinu klientek, pro které je určen, na jeho vybavení, zázemí a služby poskytované klientkám.

5.1 Popis činnosti na základě legislativního ukotvení

V dokumentech „Standardy AD“ a „Manuál pro přijímání žadatelek“ je podrobně zaznamenán popis požadavků a pravidel pro zpracování žádostí a případné přijetí klientky do AD. Jedním z hlavních standardů je, že poskytovatel pobytové sociální služby, tedy Azylový dům R-mosty, vytváří podmínky, aby osoby, které sociální službu využívají, mohly a dokázaly uplatňovat vlastní vůli při řešení své nepříznivé sociální situace.

Ubytování je v Azylovém domě poskytováno na základě žádosti. Není předepsaný formulář, žádost může být písemná, telefonická, osobně předaná a v současné době Azylový dům připravuje i elektronickou verzi žádosti. Na ní musí být uvedeno jméno žadatelky, adresa, počet dětí, rok jejich narození a stručný popis aktuální nepříznivé životní situace. Žadatelka by též měla uvést své telefonní číslo, aby bylo možno ji v případě uvolnění pokoje ihned kontaktovat.

K jednání se zájemkyní o službu jsou pověřeni pouze vybraní pracovníci a to sociální pracovnice AD a vedoucí AD. Při jednání se pracovnice AD řídí manuálem „Prvokontakt v AD“ nebo, v případě přijímání klientky na krizový pokoj, manuálem „Krizový prvokontakt“. Uvedené manuály jsou součástí metodiky AD.

Proces přijímání klientů do Azylového domu

V dokumentu „Manuál pro přijímání žadatelek“ je uvedeno, že zájemci jsou vedeni v evidenčním programu Azylák v sekci Zájemci o sociální službu. Jsou zde zaznamenány výše uvedené údaje o žadatelce, tedy jméno a příjmení, rok narození žadatelky, město trvalého pobytu, datum kontaktu, počet dětí, telefonní číslo a přiřazené pořadové číslo (je vždy žadatelce sděleno).

V sekci sociální práce je popsán průběh rozhovoru a důvod, proč žadatelka vyhledala sociální službu. Současná životní situace klientky nemusí být uvedena, ale při aktualizaci žádosti je doptáván stav nepříznivé životní situace. Vedoucí AD má možnost k ní přihlídnout při výběru klientek. V případě, že se jedná o krizový stav, může pracovník nabídnout pokoj okamžité potřeby, na 5 dnů zdarma.

Minimálně 1x měsíčně se seznam zájemkyň o službu telefonicky aktualizuje. Aktualizace spočívá v prověření, zda zájem o službu ze strany žadatelky stále trvá. Nepodaří-li se 3x navázat se zájemkyní o službu kontakt, nebo stornuje-li žadatelka sama žádost, či si našla jiné bydlení, je žádost stornována.

K nepřijetí žádosti dochází pouze v případě, že žadatelka odmítá sdělit identifikační údaje o sobě, nebo není cílovou skupinou pro službu azylového domu. Pracovníci AD nepřijetí žádosti vysvětlí a pokusí se dohledat a nabídnout seznam vhodných služeb.

5.2 Činnost Azylového domu prezentovaná na vlastních internetových stránkách

Následující informace byly získány na internetových stránkách Azylového domu. Veřejnost a především případné zájemkyně o sociální službu se na nich mohou dozvědět důležité informace, které jim pomohou při kontaktování sociální služby. Konkrétně se jedná o tyto důležité informace:

Karta pro klientky/ klienty- obsahuje upozornění, jak probíhá život v Azylovém domě, informuje o nabídce možné pomoci, o právech, ale i povinnostech klientů. Je zde popsána

náplň práce jednotlivých pracovníků Azylového domu a důležitou součástí dokumentu jsou kontakty na vedoucí, ředitele a správcovou Azylového domu.

Poskytnutí ubytování- maximální délka pobytu je 1 rok. Dotovaná cena za službu je v současnosti dle zákonných předpisů 90 Kč/den za dospělou osobu a 60 Kč/den za nezletilé dítě. Každá matka může se svými dětmi užívat vlastní pokoj 15 až 25m², společnou koupelnu, kuchyň a společenskou místnost. V domě je pro klienty zdarma rozveden internet.

Pomoc při zajištění stravy- poskytnutí zázemí a podmínek k přípravě stravy. Jak je výše uvedeno, každá klientka má k dispozici vybavenou kuchyň, která je vždy společná pro obyvatele jednoho patra Azylového domu.

Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí- odborné sociálně právní poradenství, asistence na úradech, individuální plánování s užívatelkami.

Poskytování fakultativních (vedlejších) aktivit

- Asistence ve vzdělávání a zaměstnávání včetně částečného hrazení vzdělávacích kurzů a doučování dětí.
- Odlehčovací služby – předškolní zařízení pro děti od 3 do 7 let. Je to část areálu oddělená od hlavní budovy dvorem s hřištěm. Jedná se o dobře vybavenou místnost pro předškolní děti, kam mohou klientky přivést své děti, když potřebují zařídit pracovní nebo úřední záležitosti. Tato služba je bezplatná, s dětmi je v místnosti paní důchodového věku s dlouholetou zkušeností a praxí v předškolním vzdělávání.

Využívání dalších technických prostředků zřizovatele dle aktuální nabídky- zdarma využívání internetu přes wifi, mobilního telefonu, počítače v učebně dle otvíracích hodin. Počítačová učebna je hned vedle místnosti pro předškolní děti. Mohou ji využívat jak klientky, tak děti, je tam připojení k internetu. Pro starší děti je počítačová místnost i jediné místo, kde mají chvíli soukromí. Dostávají klíče a chodí tam po jednom, mají k dispozici hodinu času, kdy mohou poslouchat hudbu, vyhledávat si informace atd.

Poskytování oblečení a věcí z charitativních sbírek- oblečení a věci potřebné k zajištění péče o děti - kočárek na dítě, pleny a podobně. Obyvatelé města denně přivážejí velké množství věcí, zejména pro děti.

Možnost využívat aktivit dobrovolníků v AD- zejména volnočasové činnosti pro děti.

5.3 Výsledky vlastního pozorování v Azylovém domě

Data metodou pozorování jsem shromažďovala již v době své odborné praxe v azylovém domě. Později jsem je uplatnila v průběhu šetření pro účely bakalářské práce.

5.3.1 Vybavení Azylového domu

Azylový dům má dvě patra, v každém z nich je pět pokojů, společná místnost s jídelním stolem, dvěma lednicemi, dvěma sporáky, kuchyňskou linkou se dřezem a televizí. Ze společné místnosti je vstup do koupelny a na toaletu. Tyto místnosti jsou také společné pro všechny obyvatele patra. V každém z pokojů je matka s 0- 5 dětmi. Počet dětí 0 platí pro těhotné matky, které mohou být do domu přijaty v případě, že se ocitnou v nouzové situaci.

Krizový pokoj v Azylovém domě- Azylový dům má jeden pokoj pro okamžité příjmy. Délka pobytu na krizovém pokoji je omezena na pět dní, je zcela zdarma a je určen výhradně matkám v akutní nouzi spojené s ohrožením zdraví vlastního nebo dětí, s domácím násilím nebo jinými mimořádnými situacemi. Po uplynutí maximálního počtu pěti dnů musí matka s dětmi krizový pokoj opustit. (R-Mosty, 2006)

Krizový pokoj je umístěn v přízemí, má vlastní sociální zařízení a klientka s dětmi, které v něm bydlí, nemají povolen volný pohyb po zbytku Azylového domu. Podle slov sociální pracovnice Azylového domu se jedná o opatření z důvodu snížení rizika nákazy ostatních klientek a jejich dětí případnými onemocněními. Krizový pokoj svým umístěním v komplexu AD působí jako samostatné „oddělení“.

V době mého šetření v Azylovém domě byla do krizového pokoje umístěna matka se třemi dětmi. Byla do Azylového domu přivezena policií po domácím násilí. Po uplynutí 5 dní se z krizového pokoje stěhovala do Azylového domu v Brandýse nad Labem. Sama projevila

přání dostat se právě do tohoto domu. Sociální pracovnice se po celou dobu snažila zajistit klientce místo, kam by mohla s dětmi odejít a nakonec se přestěhování klientky podařilo.

Startovací byt- Má-li klientka stálého partnera, který ji chodí navštěvovat a třeba ji i finančně podporuje, mohou požádat vedení Azylového domu o bydlení v tzv. startovacím bytě. Vedení musí žádost klientky o možnost bydlení ve startovacím bytě schválit. Ve stejné části areálu jako startovací byt je také místnost pro odlehčovací službu a počítačová místnost, které jsou popsány výše. Zmíněná část je oddělena od hlavní budovy dvorem s hřištěm. Startovací byt má vlastní kuchyňku i sociální zařízení. Cena ubytování je stejná jako v ostatních pokojích domu.

Dětské hřiště- bylo vybudováno v areálu Azylového domu a vybaveno z prostředků darovaných společnostmi Škoda-auto a.s. Dům dostává sponzorské dary i od dalších mladoboleslavských firem a společností. Kočárky, hračky, knihy, oblečení a sportovní vybavení dostávají klientky a jejich děti bezplatně ze sbírek a od soukromých dárců.

5.3.2 Atmosféra společného soužití

V domě trvale žije správcová objektu a je klientkám stále k dispozici. Správcová je pracovníkem v sociálních službách. Její pracovní doba se kryje s dobou, kdy není přítomen sociální pracovník. Což znamená, že sociální pracovník v pracovní době kromě sociální práce také vykonává všechny ostatní potřebné činnosti. Např. otevírá návštěvám, přejímá poštu, dohlíží na řemeslníky v AD, přijímá charitní dary ošacení, vyklízí pokoje po klientkách, které opustily AD, asistuje na úřadech, u lékaře, u soudu i při výsleších na Policii.

Přes to, že v domě mají klientky dobré zázemí a panuje tam příjemná atmosféra, dochází zde občas ke konfliktům. Všechny klientky jsou pod určitým tlakem a v těžké životní situaci, téměř bez finančních prostředků a také většinou bez jakékoli podpory svých nejbližších. Život v tak velkém počtu neustále přítomných lidí je stresující. I tak si uvědomují, že toto zařízení je pro ně alespoň na určitou dobu záchranným bodem, opravdovým domovem.

K získání alespoň krátkého času na své soukromí, využívají klientky výše zmíněnou možnost odlehčovací služby. Děti od 3 do 6(7) let tráví čas v předškolním zařízení v areálu AD, kde se jim věnuje zkušená předškolní pedagožka.

V rámci svého výzkumného šetření jsem také trávila čas s dětmi v Azylovém domě. Během neformálních rozhovorů s nimi jsem zjistila, že velká část z nich trpí nedostatkem podnětů. Důsledkem je malá slovní zásoba a celkově obtížná komunikace s okolím. Matky často nevědí, jak dětem podněty poskytovat, mnoho z nich neumí správně používat český jazyk, proto nemohou děti dostatečně připravit na vstup do školy. I s touto problematikou se klientkám snaží v Azylovém domě pomáhat.

Větší děti využívají ve volném čase výše popsanou počítačovou místnost. Je pro ně jediným místem, kde mají chvíli soukromí. Dostávají klíče a chodí tam po jednom, mají k dispozici hodinu času, kdy mohou poslouchat hudbu, vyhledávat si informace atd. Po zbytek dne jsou nuceny trávit čas ve společnosti ostatních dětí a matek na pokojích nebo ve společných prostorách zařízení.

5.3.3 Životní styl a hospodaření s finančními prostředky

Nakládání s peněžními prostředky úzce souvisí s životním stylem matek využívajících sociální službu Azylového domu. Zúčastnila jsem se skupinového sezení, které se koná každé tři měsíce¹ a má název Finanční gramotnost.

V průběhu kurzu byly klientky sociální pracovníci vyzvány, aby popsaly své představy o běžném měsíčním hospodaření lidí a své vlastní nakládání s penězi. Všechny klientky shodně uvedly, že po vyzvednutí dávek jdou se svými dětmi do některého z nákupních center, kde dopřejí dětem i sobě, co si po zbytek měsíce nedopřejí. Nejčastěji je to návštěva fast food restaurací a nákup dalších jídel, která si v Azylovém domě nepřipraví. Tím ovšem značně přecherpají limit tzv. deniny.

Denina je termín používaný v rámci individuálního plánování, jež je v práci níže popsáno. Jedná se o částku finančních prostředků rozpočítanou z celkového měsíčního příjmu

¹ Pozn.: Během uvedené lhůty se často změnilo složení matek obývajících Azylový dům

na jednotlivé kalendářní dny. Z celkové částky jsou odečteny náklady na bydlení v AD a je třeba také počítat s částkou na praní. Podle provozního řádu azylového domu vyjde jedno praní na 15 Kč.

Klientky dostávají formulář, kam by měly každý den zaznamenávat množství utracených peněz. Formulář předkládají na schůzce individuálního plánování sociální pracovníci. Jeho vyplňováním a společnou kontrolou by se měla zlepšit schopnost klientek rozvrhnout si peníze na celý měsíc. Ve skutečnosti se zlepšení příliš neprojevuje.

Další dotaz v průběhu kurzu finanční gramotnosti byl na přípravu svačín dětem do školy. Opět shodná odpověď všech přítomných klientek zněla: „*Děti potřebují hlavně maso*“. Následovala otázka, co konkrétně děti na svačiny dostávají. *Matky odpovídaly, že kupují šišky trvanlivého salámu, každou potom rozdělí podle počtu svých dětí a každé dostane jednu část ke svačině.*

Uvedený způsob stravování je ekonomicky velmi nevýhodný, nemluvě vůbec o zdravotních dopadech takové výživy. Proto bylo do kurzu finanční gramotnosti zařazeno i vaření z potravin dostupných z potravinové banky. Klientky se mohou naučit vařit luštěniny a různé obměny pokrmů z těstovin apod.

Schopností finančního hospodaření klientek se v Azylovém domě systematicky zabývají a pracují na jejím zlepšení. S modely soužití naučenými z dětství si v rámci preventivních programů sociální služby azylový dům neporadí. Osobně zastávám názor, že na změnu přístupu k vlastnímu životu je třeba intenzivní a vědomě zaměřenou dlouhodobou práci.

5.4 Rozhovor se sociální pracovnící

Sociální pracovnice Azylového domu je pracovně velmi vytíženou osobou. Jak je výše uvedeno, vykonává poradenskou a sociální činnost přímo v prostorách AD, ale také doprovází klientky na úřady a stará se o zpracování charitních darů apod. Přesto si v době mého šetření pro bakalářskou práci našla čas, aby mi chod domu představila a v rozhovorech mi poskytla mnoho cenných informací.

Rozhovory probíhaly ve sjednaných časech a začínaly vždy v kanceláři sociální pracovnice. Byly polostrukturované, zaměřené na konkrétní oblasti šetření. Zpravidla ale během rozhovoru nastala situace, kdy se sociální pracovnice musela věnovat akutním záležitostem chodu AD. Pokud to bylo možné, doprovázela jsem ji v prostorách areálu, kde rozhovor pokračoval buď v započatém tématu, nebo se obrátil k tématu jinému, avšak souvisejícímu s provozem AD. V několika případech jsem se během rozhovoru se sociální pracovnící stala dobrovolníkem v azylovém domě.

V počátečních rozhovorech mne zajímaly okolnosti, za jakých se klientky do Azylového domu dostávají. Z dlouholetých zkušeností vyvodila sociální pracovnice několik faktorů ovlivňujících životní situaci klientek natolik, že vyhledají pomoc pobytové sociální služby. Jednotlivým faktorům se věnuje následující kapitola.

5.4.1 Faktory přispívající k využití služby Azylového domu

Důvody příchodu klientek do Azylového domu pro matky s dětmi jsou různé. Všechny ale shodně vyhledávají pobytovou sociální službu v tíživé životní situaci. Níže jsou uvedeny faktory, které nejčastěji přispívají k rozhodnutí klientek využít legislativně podloženou formu pomoci.

Ekonomické faktory- matky přichází o bydlení, protože nemají dostatek finančních prostředků na platbu nájmu a ostatních služeb. Většinou nemají povědomí o možnostech dávek hmotné nouze (HN) a státní sociální podpory (SSP), které se pak řeší až v Azylovém domě.

Rodinné faktory- nedostatek finančních prostředků souvisí případně s odchodem partnera do výkonu trestu, se ztrátou zaměstnání partnera, odchodem partnera od rodiny, nebo úmrtím partnera, kdy nevznikl nárok na žádné finanční vyrovnání.

Jiné faktory- odchod od rodiny, či partnera kvůli neshodám, odchod od partnera kvůli domácímu násilí, problémy s drogami, alkoholem a podobně.

5.4.2 Spolupráce s nadacemi a firmami

Protože ekonomické možnosti matek s dětmi, které se ocitnou v AD, jsou velmi omezené, v dalším rozhovoru se sociální pracovnící jsem se dotazovala na způsoby, jak jejich situaci zlepšit. Zejména vezmeme-li v úvahu, že na změnu životních podmínek svých a svých dětí, mají k dispozici jeden rok.

Azylový dům spolupracuje s několika nadacemi. Jsou to Agrofert, Nadace Terezy Maxové, J&T a další, které přispívají klientkám na kauci, nájem a poplatek realitní kanceláři, pokud si v průběhu roku seženou byt a práci, aby se mohly opět postavit na vlastní nohy. Dále pomáhají financovat volnočasové aktivity dětí klientek, další vzdělávání klientek a podobně.

5.4.3 Individuální plánování

V předchozí části byly uvedeny některé možnosti, jak zlepšit ekonomickou situaci klientek. Jde ovšem o jednorázové příspěvky. Pro klientky je ale důležité, aby byly schopny hospodařit s finančními prostředky dlouhodobě a samostatně. K otázce plánování finančních příjmů a výdajů směřovala má další otázka na sociální pracovníci.

Dozvěděla jsem se, že k tomu je určena část programu Azylového domu, nazvaná **individuální plánování**. Podpisem smlouvy s Azylovým domem se klientky zavazují dodržovat vnitřní pravidla zařízení, mezi něž, mimo jiné, patří soustavná péče o dítě/děti žijící s matkou v domě a právě k individuálnímu plánování. To se uskutečňuje pravidelnými schůzkami uživatelky služby se sociální pracovnící. Klientky jsou objednané na schůzku, kam se musí dostavit. Měly by představit svůj návrh řešení vlastní situace, stanovit si krátkodobé i dlouhodobější cíle a na každé další konzultaci zhodnotit jejich plnění, nebo přibližování se k nim.

V rámci individuálního plánování se klientky učí hospodařit s penězi, zajistit si dávky, na které mají ze zákona nárok a snažit se najít řešení své životní situace- práce, bydlení. Získání zaměstnání je pro většinu klientek problém, neboť se musí starat o své děti v době, kdy nejsou v předškolních nebo školních zařízeních. Díky nedostatku finančních prostředků, nemohou dětem platit předškolní vzdělávání a těm, které nastoupí povinnou školní

docházku, zase družinu nebo kroužky. Na případné zaměstnání nebo brigádu jim tedy zbývá málo času a zaměstnavatelé nemají zájem je zaměstnat.

Dále je klientkám jako součást individuálního plánování poskytována poradenská činnost, jsou seznamovány se zákonnými povinnostmi, jako např. uvedení otce dítěte v jeho rodném listu, aby nebyly kráceny na dávkách. Pokud otec nesouhlasí se zapsáním, klientky podávají žalobu na určení otcovství. Výhody či rizika neuvedení otce v rodném listě dítěte také podrobně popisuje teoretická část práce v kapitole Neprovdané matky v systému sociálního zabezpečení.

Některé klientky mají partnery ve výkonu trestu, děti na diagnostických pobytech nebo v ústavní výchově. Zmíněné situace pomáhá klientkám řešit sociální pracovnice Azylového domu. Dále je jim poskytována poradenská činnosti v případě podání žádosti o rozvod, začátku či ukončení ústavní výchovy jejich dětí a podobně.

5.4.4 Možnosti finanční pomoci pro matky v Azylovém domě

Níže jsou uvedeny sociální dávky, které mohou klientky získat na zlepšení své životní situace. Dozvídají se o nich na úřadech, zpravidla však spíše během programu individuálního plánování během svého pobytu v AD, jak uvedla sociální pracovnice.

Doplatek na bydlení

Jak již bylo uvedeno, klientky Azylového domu R- Mosty si hradí pobyt v této sociální službě. Klientky ale mají zažádáno na Úřadu práce v Mladé Boleslavi (ty s trvalým bydlištěm v jiném městě žádají ÚP v místě bydliště) o příspěvek na bydlení, ze kterého doplácují ubytování. Dávka se úředně nazývá „Doplatek na bydlení“ a je vyplácena v souladu se zákonem o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb. Tyto žádosti si matky z Azylového domu vyřizují samy, pouze v případě, že je klientka z jiného města a nevyzná se zde, první návštěva úřadu proběhne v doprovodu sociální pracovnice.

Přesné znění příslušné části zákona je k nahlédnutí například na internetových stránkách Úřadu práce. (Úřad práce, 2006). Tam jsou ostatně k dispozici také informace o níže zmíněných dávkách sociální pomoci. Sociální pracovnice AD učí klientky orientovat se

na internetových stránkách úřadů, zejména pak úřadu práce. V Azylovém domě mají k dispozici internet zdarma, mohou si tedy potřebné informace vyhledat samy.

Příspěvek na živobytí

Je další základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatečný příjem klientek. Okruh společně posuzovaných osob je dán zákonem o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb., jak uvedla v rozhovoru sociální pracovnice.

Podrobný popis výpočtu dle zákona je také k dispozici na stránkách Úřadu práce (Úřad práce, 2006), pro klientky je však dlouhý a složitý. Je nutno jim vysvětlit, že se přiznání dávky posuzuje individuálně a co je třeba na úřadě doložit a uvést.

Mimořádná okamžitá peněžitá pomoc

Další možností, jak získat pro klientky a hlavně jejich děti finanční prostředky, je tzv. MOP (Mimořádná okamžitá peněžitá pomoc). Je poskytována v rámci prevence sociálního vyloučení, musí se o ni zažádat, důkladně se zkoumá, zda je nutné pomoc poskytnout. Prostřednictvím mimořádné okamžité pomoci může být poskytnuta pomoc v situacích nepříznivého a mimořádného charakteru, kdy je potřeba poskytnout pomoc bezprostředně. Zákon o pomoci v hmotné nouzi (č. 111/2006 Sb.) stanoví několik situací, v nichž lze tuto dávku pomoci v hmotné nouzi poskytnout.

Sociální pracovnice AD má s Úřadem práce v Mladé Boleslavi výborné zkušenosti. *Například i pro klientku, která v době mého šetření v Azylovém domě byla přivezena Policií po domácím násilí na krizový pokoj, se společně podařilo získat tuto mimořádnou pomoc. Díky ní se klientka mohla přestěhovat do zařízení v Brandýse nad Labem, kam si sama přála být přijata.* MOP může být poskytnuta také na zájmové kroužky pro děti, školní výlety a školní sportovní zájezdy. Důvodem pro uznání žádosti je již zmíněná prevence sociálního vyloučení.

Přídavek na dítě

Klientky zpravidla nevědí o možnosti žádat o dávky i v případě, že jsou sankčně vyloučeny z Úřadu práce. Vyloučení následuje např. po nedostavení se na úřad v době sjednané schůzky bez omluvy, nebo jiné porušení podmínek úřadu pro vyplácení dávek. Pokud má klientka

v péči dítě/ děti, mají na dávky nárok ony. Částka je nižší, protože klientka nedostává žádné prostředky pro sebe, ale částku na děti, protože je jejich zákonným zástupcem, dostává. Toto se na úřadech klientky zpravidla nedozvědí, informace dostanou v rámci individuálního plánování se sociální pracovníci Azylového domu.

Na tomto místě bych ráda uvedla poznámku k nedostavení se na úřad ve sjednanou dobu. Na základě svého pozorování v AD jsem zjistila, že některé klientky nedodržují ani termíny sjednané se sociální pracovníci. Ať již jde o schůzky individuálního plánování nebo o takzvané “skupiny”, kdy se klientky scházejí se sociální pracovníci a společně jednají o aktuální situaci, problémech v soužití klientek a jejich řešení. S různými typy omluv později přicházejí samy, nebo dokonce posílají své děti, aby omluvu vyřídily.

Přídavek na dítě je jednou z dávek státní sociální podpory, žádost o něj vyřizují krajské pobočky Úřadu práce ČR podle místa trvalého pobytu klientky. Podmínky pro přiznání přídavku na dítě jsou stanoveny zákonem č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře.

Rodičovský příspěvek

Většina klientek Azylového domu pečuje o své dítě/děti sama, takže má nárok na rodičovský příspěvek, dokud její nejmladší dítě nedovrší 4 let věku.

V době našeho rozhovoru uváděla sociální pracovnice konkrétní částky, od 1. 1. 2020 došlo k jejich navýšení. Aktuální čísla jsou k dispozici na stránkách Úřadu práce ČR. (Úřad práce, 2020)

Z informací z rozhovoru stále platí ta, že příjmy rodiče nejsou sledovány. Rodič může při nároku na výplatu příspěvku vykonávat výdělečnou činnost, ale výše v této práci jsou již opakovaně zmíněny omezené možnosti příjmu u matek žijících v azylovém domě. Ať již z důvodu nízké kvalifikace, omezení časových možností daných provozním řádem AD, nebo nedostatkem pracovních míst na zkrácené úvazky.

5.4.5 Finanční problémy, se kterými se některé klientky AD potýkají

Klientky přicházejí do azylového domu z různých důvodů. Společnou okolností je ale nedostatek finančních prostředků, díky kterým by si mohly zajistit jiné bydlení. Z rozhovoru

se sociální pracovníci vyplynulo, že často klientkám také chybí schopnost s finančními prostředky samostatně hospodařit a v důsledcích se mohou dostat do velkých finančních potíží.

Exekuční řízení

Velká část klientek je v době příchodu do zařízení v exekučním řízení. Někdy jde o velmi vysoké částky, přestože na počátku se jednalo třeba jen o pokutu v hodnotě 200,- Kč za jízdu MHD tzv. „načerno“.

Klientkám v exekučním řízení pracovníci AD pomáhají pokusit se zastavit toto řízení. Podle zákona existuje možnost požádat o zastavení z důvodu nemajetnosti. Exekutoři se snaží všechny prostředky vymáhat a žádosti o zastavení exekuce musí projít exekučním soudem. Popsaný proces běžně trvá několik měsíců. Mnoho řízení se pracovníkům Azylového domu podařilo zastavit. Zastavení exekuce ale skončí, jakmile klientka nastoupí do zaměstnání. Protože klientky znají situaci, snaží se najít práci jen na částečný úvazek, pobírat dál dávky a udržet zastavené exekuční řízení, aby měly šanci uživit rodinu.

Zastavení exekučního řízení je možné skrze § 268 odst. 1 písm. e, občanského soudního řádu, zákona č. 99/1963 Sb. (Občanský soudní řád, 2016)

5.5 Dotazníkové šetření mezi klientkami Azylového domu

V době praxe v Azylovém domě jsem se rozhodovala, zda provést dotazníkové šetření, nebo řízený rozhovor jako výzkumnou metodu v praktické části práce. Řízený rozhovor jsem vnímala jako ideální způsob, narazila jsem ale na nedůvěru klientek. Proto jsem se rozhodla sestavit dotazník a požádat sociální pracovnice o spolupráci tak, aby dotazníky vyplňovaly klientky hromadně v případě uzavřených otázek a zcela samostatně v případě otevřených otázek.

Rozhovory s klientkami probíhaly v době mé praxe a následného šetření pro účely bakalářské práce opakovaně. Vždy to byly rozhovory neformální, kdy jsem s klientkami hovořila na témata volená spíše z jejich strany. Výstupy rozhovorů byly tedy zahrnuty v kapitole Výsledky vlastního pozorování v Azylovém domě.

V průběhu praxe jsem zjistila, že téma bezdomovectví je ženami, využívajícími pobytovou sociální službu, chápáno velmi zkresleně. Ani klientky, které skutečně skončily na ulici, ale v době, kdy ještě neměly děti, nebyly ochotné bezdomovectví jako důvod příchodu do AD přijmout.

5.5.1 Dotazník pro klientky

Otázka pro klientku	Odpověď klientky
1. Uveďte Váš věk	
2. Počet dětí, které jsou s Vámi v AD	
3. Jak dlouho jste v AD Mladá Boleslav?	
4. Je Vaše trvalé bydliště místem, kde jste bydlela v posledních pěti letech?	
5. Máte trvalé bydliště na ohlašovně, obecním úřadě, magistrátě, městské části?	
Dovolím si zeptat se Vás na několik podrobností z Vašeho života. Otázky budou velmi osobní, víte, že máte zaručenu absolutní anonymitu.	
6. Vyrůstala jste v rodině s biologickými rodiči?	
7. Vyrůstala jste u babičky, nebo dědečka?	
8. Vyrůstala jste u jiných příbuzných? Kterých?	
9. Vyrůstala jste v Dětském domově (DD)? Od kolika let?	
10. Jaké máte vzdělání?	a) základní školu 9 let b) základní školu 8 let nebo méně c) jsem vyučená d) chtěla jsem se vyučit, ale školu nedokončila e) mám maturitu f) mám vysokoškolské vzdělání
11. Stýkáte se s biologickou rodinou - rodiči, prarodiči?	a) ano, stýkám b) ano, stýkám, ale jen výjimečně c) jen po telefonu, Facebooku

	d) ne, nestýkáme se e) biologičtí rodiče již nežijí
12. Jste poprvé v Azylovém domě (AD)?	a) ano b) ne
13. Pokud ne, po kolikáté bydlíte v AD?	a) po druhé b) po třetí c) často, nespočítala bych to
14. Bydlela jste před nástupem do AD s dětmi u přátel, nebo rodiny?	a) ano, krátce jsem pobývala u přátel b) ano, krátce jsem bydlela u rodiny c) ne, rodina mi nepomohla d) ne, přátelé mi nepomohli e) bydlela jsem u přátel i u rodiny f) bydlela jsem jinde, kde:
15. Žila jste někdy na ulici, po odchodu od rodiny, z DD, po ztrátě bydlení?	a) ano, ale velmi krátce, jednu či dvě noci b) ano, nějakou dobu c) ne, to se mi nikdy nestalo d) nechci o tom mluvit
16. Myslíte si, že by Váš život byl jednodušší, kdybyste měla přístup k bydlení?	a) ano, měla bych to s dětmi jednodušší b) ne, bydlení by vše nevyřešilo c) nevím, nepřemýšlela jsem o tom
17. Koho si představujete pod slovem bezdomovec?	
18. Můžete popsat důvody, proč jste přišla do AD?	

5.5.2 Průběh a vyhodnocení dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření proběhlo v Azylovém domě pro matky s dětmi poslední listopadový týden 2019. Klientky dostaly týden na vyplnění dotazníků, byla jim zaručena absolutní anonymita. V tomto týdnu bylo v AD ubytováno 10 klientek na pobytových pokojích, byla přítomna rodina ve startovacím bytě i klientka na Pokoji okamžité pomoci (pozn. Krizový pokoj).

Se získáním dat z dotazníkového šetření mi pomohly sociální pracovnice, protože klientkám se i přes původní souhlas do vyplňování nechtělo. Dotazník vyplňovalo 12 klientek.

Otázka pro klientku	Odpověď klientky
1. Uveďte Váš věk	19- 1 klientka 22- 1 klientka 26- 2 klientky 32- 1 klientka 35- 2 klientky 37- 1 klientka 38- 1 klientka 43- 1 klientka 46- 1 klientka 47- 1 klientka
2. Počet dětí, které jsou s Vámi v AD	1- 2 klientky 2- 2 klientky 3- 6 klientek 4- 2 klientky
3. Jak dlouho jste v AD Mladá Boleslav?	2 měsíce- 1 klientka 5 měsíců- 1 klientka 6 měsíců- 1 klientka 7 měsíců- 2 klientky 8 měsíců- 3 klientky 10 měsíců- 1 klientka 11 měsíců- 3 klientky
4. Je Vaše trvalé bydliště místem, kde jste bydlela v posledních pěti letech?	Jedna z klientek v posledních pěti letech bydlela v místě trvalého bydliště.
5. Máte trvalé bydliště na ohlašovně, obecním úřadě, magistrátě, městské části?	2 klientky- trvalé bydliště v Dětském domově, 6 klientek na ohlašovně, 1 klientka v domě, který vyhořel 3 klientky- trvalé bydliště v místě, kde jim majitel pronajímaného bytu trvalý pobyt povolil. (pozn. Je možné, že majitel bytu svolení k trvalému pobytu klientce již zrušil. Klientky si však nevyřizovaly nový Občanský průkaz).
Dovolím si zeptat se Vás na několik podrobností z Vašeho života. Otázky budou velmi osobní, víte, že máte zaručenu absolutní anonymitu.	

6. Vyrůstala jste v rodině s biologickými rodiči?	<p>1 klientka- jako týrané dítě ve dvou letech odebrána z rodiny a umístěna do DD, kde byla do osmnácti let.</p> <p>2 klientky- období 15-18 let věku mimo rodinu, v diagnostickém či výchovném ústavu.</p> <p>6 klientek-pouze část dětství u biologických rodičů.</p> <p>3 klientky vyrostly s biologickými rodiči.</p>
7. Vyrůstala jste u babičky, nebo dědečka?	2 klientky byly část dětství v pěstounské péči prarodičů.
8. Vyrůstala jste u jiných příbuzných? Kterých?	1 klientka vyrůstala u sestry své biologické matky.
9. Vyrůstala jste v Dětském domově (DD)? Od kolika let?	<p>1 klientka vyrůstala v DD od dvou let,</p> <p>2 klientky od 15 let v diagnostickém ústavu a poté ve výchovném ústavu.</p> <p>Ostatní klientky se k otázce nevyjádřily.</p>
10. Jaké máte vzdělání?	<p>a) základní školu 9 let – 1 klientka</p> <p>b) základní školu 8 let nebo méně – 8 klientek</p> <p>c) jsem vyučená - 0</p> <p>d) chtěla jsem se vyučit, ale školu nedokončila – 2 klientky</p> <p>e) mám maturitu – 1 klientka</p> <p>f) mám vysokoškolské vzdělání - 0</p>
11. Stýkáte se s biologickou rodinou - rodiči, prarodiči?	<p>a) ano, stýkám – 2 klientky</p> <p>b) ano, stýkám, ale jen výjimečně – 5 klientek</p> <p>c) jen po telefonu, Facebooku - 0</p> <p>d) ne, nestýkáme se – 4 klientky</p> <p>e) biologičtí rodiče již nežijí – 1 klientka</p>

12. Jste poprvé v Azylovém domě (AD)?	a) ano – 3 klientky b) ne – 9 klientek
13. Pokud ne, po kolikáté bydlíte v AD?	a) po druhé – 7 klientek b) po třetí – 2 klientky c) často, nespočítala bych to - 0
14. Bydlela jste před nástupem do AD s dětmi u přátel, nebo rodiny?	a) ano, krátce jsem pobývala u přátel- 0 b) ano, krátce jsem bydlela u rodiny- 0 c) ne, rodina mi nepomohla- 3 klientky d) ne, přátelé mi nepomohli - 0 e) bydlela jsem u přátel i u rodiny- 6 klientek f) bydlela jsem jinde, kde: 1 klientka – ubytovna 1 klientka – squat 1 klientka na otázku neodpověděla
15. Žila jste někdy na ulici, po odchodu od rodiny, z DD, po ztrátě bydlení?	a) ano, ale velmi krátce, jednu či dvě noci- 0 b) ano, nějakou dobu- 0 c) ne, to se mi nikdy nestalo- 9 klientek d) nechci o tom mluvit – 3 klientky
16. Myslíte si, že by Váš život byl jednodušší, kdybyste měla přístup k bydlení?	a) ano, měla bych to s dětmi jednodušší- 12 klientek b) ne, bydlení by vše nevyřešilo - 0 c) nevím, nepřemýšlela jsem o tom - 0
17. Koho si představujete pod slovem bezdomovec?	Na otázku odpovědělo 5 klientek, použily shodný popis: starší špinavý opilý a páchnoucí muž. Ostatní klientky se k otázce nevyjádřily.
18. Můžete popsat důvody, proč jste přišla do AD?	1. klientka na tuto otázku neodpověděla 2. Otec dětí odešel za jinou, neměla jsem dost peněz na nájem.

	<p>3. Narodilo se mi třetí dítě a majitel bytu nás vyhodil.</p> <p>4. Manžel mě bil, už po několikáté, do AD mě převezla Policie.</p> <p>5. Po návratu z nemocnice, kde jsem byla s dcerou, jsem zjistila, že partner týral mého syna. Toho mi odebrali a odvezli mě do AD.</p> <p>6. Po roce jsem musela odejít z jiného AD.</p> <p>7. Požádala jsem o insolvenční, ale zbývající finance na nájem nestačily, tak jsem odešla do AD.</p> <p>8. Majitel mě vyhodil z bytu kvůli drogám.</p> <p>9. Majitel chtěl byt prodat, ale my jsme na to neměli, tak jsem odešla do AD.</p> <p>10. Vyhodili manžela z práce a nás všechny z ubytovny.</p> <p>11. Vyhořeli jsme, nebylo kam jít.</p> <p>12. Ukončila jsem pobyt v Mateřském centru, aby mi neodebrali syna, musela jsem do AD.</p>
--	--

5.5.3 Diskuse výzkumných otázek dotazníkového šetření

Vidí klientky azylového domu svou životní situaci jako některou z forem bezdomovectví?

Z popisu pojmu „bezdomovec“ v dotazníkovém šetření vyplývá, že nejméně 5 klientek AD samu sebe za bezdomovce nepovažuje. Sedm klientek, které se dotazníkového šetření také

zúčastnilo, se k uvedené otázce nevyjádřilo. Z výpovědí v dotazníku tedy nelze tuto otázku relevantně zodpovědět.

Ovlivňují prostředí a podmínky, ve kterých člověk vyrůstá, jeho schopnost najít a udržet si vlastní bydlení?

Jak vyplynulo z vyhodnocení dotazníkového šetření, jen 3 z 12 dotazovaných klientek vyrůstaly se svými biologickými rodiči. Šest klientek žilo s rodiči jen část dětství, dvě klientky prožily období dospívání v diagnostickém a výchovném ústavu, jedna z klientek žila v dětském domově od dvou do osmnácti let. Rodinné soužití a hospodaření ve společné domácnosti tedy u některých klientek nemohlo být modelem zažitým a zkušenostně naučeným z dětství.

Z výsledků dotazníkového šetření a objektivního posouzení bytové situace klientek AD, je možné říci, že oba uvedené faktory, tedy jak prostředí, tak podmínky vyrůstání v dětství a v dospívání, ovlivňují schopnost najít a udržet si uspokojivé bydlení v dospělém věku.

Jsou klientkami Azylového domu více ženy s nižším vzděláním?

Z odpovědí klientek je patrné, že v Azylovém domě v době šetření výraznou většinu tvořily ženy s dosaženým základním stupněm vzdělání. Pouze jedna z dvanácti dotazovaných má středoškolské vzdělání s maturitou.

Je základním problémem klientek AD hospodaření s finančními prostředky?

Žádná z otázek v dotazníku se v jeho finální podobě finančních podmínek klientek netýkala, takže na základě vyhodnocení dotazníku nelze otázku zodpovědět.

6 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Dílčí výzkumné otázky pro dotazníkové šetření mezi klientkami byly zodpovězeny v předchozí kapitole na základě souhrnného vyhodnocení dotazníků. Zde se práce podrobněji zabývá výstupy z dotazníkového šetření.

Již během svého pozorování a neformálních rozhovorů s klientkami i pracovníky AD jsem zjistila, že nejčastěji přicházejí do uvedené pobytové sociální služby ženy se třemi dětmi ve věku přibližně 30 let, přičemž nevyužívají tuto službu poprvé. Dále jsem se převážně setkala s klientkami s nižším stupněm vzdělání, které alespoň část dětství prožily mimo svou biologickou rodinu.

Vyhodnocení odpovědí dotazníkového šetření poskytlo údaje o průměrném věku klientek, počtu dětí pobývajících s matkou v AD, aktuální délce pobytu a průměrném stupni vzdělání. Otázky v dotazníku směřovaly i ke zjištění zázemí v době dětství.

Průměrný věk klientek v době dotazníkového šetření byl 34 let, přičemž nejmladší klientce bylo 19 a nejstarší 47 let. **Průměrně** vycházelo 2,66 **dítěte** na matku. Dvě klientky uvedly v dotazníku 1 dítě a dvě klientky měly s sebou 4 děti. **Průměrná délka aktuálního pobytu** činila 8 měsíců, nejkratší dobu žila v AD nejmladší klientka, a to 2 měsíce. Tři klientky uvedly dobu pobytu 11 měsíců. Devět z dotazovaných dvanácti klientek také uvedlo, že nejsou v AD poprvé. **Dosaženým stupněm vzdělání** u 11 klientek byl stupeň základní. Dvě klientky v dotazníku odpověděly, že se chtěly vyučit, školu však nedokončily, proto byly ve vyhodnocení stupně vzdělání zařazeny ke klientkám, které uvedly v odpovědi „základní školu“, jako své vzdělání. Jedna klientka měla středoškolské vzdělání ukončené maturitou. Pouze čtvrtina respondentek, tedy 3 z dotazovaných 12, uvedla, že **vyrůstaly v rodině s biologickými rodiči**.

Jako příklad odpovídající charakteristice „typické“ klientky, vygenerované výstupy z dotazníkového šetření, jsem zvolila ženu, jejíž dotazník byl označen č. 6. Klientce bylo v době výzkumu 35 let, v Azylovém domě s ní 5 měsíců žily 3 děti a byla to její třetí zkušenost s tímto typem pobytové sociální služby. Jako trvalé bydliště uvedla ohlašovnu. Zmiňovaná klientka byla jedna ze dvou, které, dle svých odpovědí, žily od 15 let věku mimo rodinu v diagnostickém ústavu. Matka tří dětí se po odchodu ze ZŠ chtěla vyučit, školu však

nedokončila. Na otázku, zda někdy žila na ulici, vybrala odpověď „d) nechci o tom mluvit“, zároveň uvedla, že u nikoho z rodiny před nástupem do AD nebydlela, protože jí nikdo nepomohl. Svou představu „bezdomovce“, v otázce č. 17 dotazníkového šetření, neuvedla. Shodně s ostatními klientkami vyjádřila názor, že s možností vlastního bydlení by život s dětmi byl jednodušší.

Jako druhý příklad jsem zvolila klientku, jež odpovídala v dotazníkovém šetření pod č. 11. V době výzkumu jí bylo 46 let, v Azylovém domě s ní 7 měsíců žily 2 děti. Byla jedinou z respondentek, která v posledních pěti letech žila na adrese svého trvalého bydliště. Byl to dům, který vyhořel, díky čemuž se celá rodina ocitla v Azylovém domě.² Klientka vyrůstala v rodině s biologickými rodiči, se svou rodinou se nadále stýká. Dokončila středoškolské vzdělání s maturitou. Pobytovou sociální službu v tíživé životní situaci vyhledala poprvé. Rodina spolupracovala při vyhledávání možností náhradního ubytování, oba partneři byli v tomto ohledu aktivní a sociální služba pro ně působila spíše jako podpora, než prevence.

Uvedené dva příklady ukazují, že pobytovou sociální službu Azylového domu vyhledávají klientky z různých důvodů a také jejich dosavadní životní podmínky a situace se liší. Vyhodnocení dotazníkového šetření však dokládá, že mnoho faktorů je u většiny klientek podobných nebo shodných.

Níže se práce věnuje výzkumným otázkám stanoveným v úvodu praktické části.

Na výzkumnou otázku: **Jakými prostředky Azylový dům dosahuje své preventivní funkce ve společnosti?**, lze na podkladě zjištěných dat odpovědět, že velice přínosným prostředkem programu azylového domu pro matky s dětmi se jeví **individuální plánování**. Je to komplexně zaměřená součást sociálního poradenství, které je věnován oddíl v praktické části práce. Individuální plánování přináší klientkám praktické nástroje využitelné v mnoha oblastech. Jsou nuceny se zabývat vlastní aktuální situací, navrhovat řešení, stanovovat si cíle a zároveň časový horizont jejich splnění, fázovat kroky k jejich dosažení a vyhodnocovat vlastní posun.

² Pozn.: Celá rodina žila společně ve startovacím bytě.

Dle zjištěných skutečností lze prohlásit, že program a provoz azylového domu působí jako služba sociální prevence v tíživé životní situaci. Klientky i jejich děti mají po dobu jednoho roku zázemí a prostředky na to, aby se naučily společně hospodařit, získaly nebo upevnily si hygienické a režimové návyky. **Poskytnutí nezbytného zázemí** je dalším důležitým prostředkem preventivního působení.

V rámci **poradenství**, patřícího také k prostředkům prevence, se klientky mohou dozvědět užitečné informace o možnostech zaměstnání, případně dosažení nutných dávek, zároveň jsou upozorněny na hrozby plynoucí z nedodržování zákonných lhůt a povinností. Sociální pracovnice AD spolu s klientkami hovoří také o vhodném bydlení a způsobech, jak ho získat a udržet.

Další výzkumná otázka formulovaná v úvodu praktické části zní: **Je částka, kterou lze vydělat prací na částečný úvazek a získat na sociálních dávkách, dostatečná na zabezpečení důstojného živobytí pro klientky i jejich děti?**

Tato práce se výše věnuje peněžním dávkám a možnostem získání peněz na živobytí. Díky sociálnímu poradenství se většině klientek AD podaří každý měsíc získat na dávkách dostatečné množství prostředků, aby zajistily kvalitní výživu sobě i svým dětem a dokázaly zároveň splatit částku na bydlení v pobytové sociální službě i případnou část exekuce. Navíc, jak již bylo také uvedeno, klientky a jejich děti dostávají pravidelně jídlo z potravinové banky a oblečení, hračky, knížky apod. ze sbírek, od sponzorů a nadací.

Klientky se po celou dobu pobytu v azylovém domě připravují na návrat nebo vstup do běžného života, kde by měly být schopny postarat se samy o sebe a své děti. Zkušenosti pracovníků Azylového domu pro matky s dětmi provozovaného společností R-Mosty, z. s. v Mladé Boleslavi s úspěšností preventivního programu jsou různé. Část klientek odchází po uplynutí jednoho roku do jiného azylového domu, kde pokračují s preventivním programem, v některých případech se, bohužel, klientky do azylového domu vrací za podobných okolností, za jakých se v něm ocitly v minulosti. Pro mnoho klientek se však podaří zajistit vhodné bydlení, které jsou schopné potom udržet a žít se svými dětmi důstojný život. To je hlavním cílem pobytové sociální služby azylový dům pro matky s dětmi, který je v takových případech naplněn.

Závěr

Při vyhledávání a získávání dat k této bakalářské práci jsem se dostala do “světa”, který je v běžném životě zdánlivě vzdálený, nebo málo viditelný. Více si uvědomuji, jak často potkávám kolem sebe lidi evidentně žijící na ulici, nebo v sociálně nevýhodných podmínkách. Že se v zaměstnání, během každodenní práce s dětmi na základní škole, čím dál více setkávám s příběhy dětí umístěných z různých důvodů do dětského domova, dětí z problematického rodinného zázemí a sociálního postavení.

Skutečnosti uvedené v teoretické části této práce ukazují, že společnost má nástroje na řešení nepříznivého vývoje životní situace jednotlivců i rodin s dětmi. Výše je podrobně ukázán systém zákonů na ochranu práv občanů i rodin, systém materiální pomoci v podobě sociálních dávek a podpory v nezaměstnanosti.

Zároveň však teoretická část poskytuje výsledky evropských výzkumů zaměřených na bezdomovectví a to zejména u žen a také dětí. Díky zjištěnému rychle rostoucímu počtu žen a dětí bez domova, jsou uvedené výzkumy alarmující a jasně ukazují, že tento společenský jev je závažným tématem dnešní doby. Zejména v aktuální situaci, kdy platí výrazná omezení pro všechny občany, která mohou lidem způsobit zhoršení jejich finanční situace díky snížení příjmu nebo ztrátě zaměstnání. Celkové dopady na společnost zatím nejsou jasné, ale pro lidi pohybující se do současnosti na hranici sociálního propadu, je momentální dění bezpochyby ekonomicky nepříznivé.

Praktická část zaměřená na službu sociální prevence navazuje na teoretický podklad. Výzkumný vzorek klientek azylového domu potvrzuje, že nástroje státu na prevenci nežádoucích sociálních jevů v praxi fungují. Dokládá ovšem i pravdivost výstupů z výzkumů Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v této práci uvedených z knihy Dany Hamplové, kde se píše, že významným faktorem v životní situaci jedince je jeho postoj k hodnotám, životu, zdraví a odpovědnosti za sebe sama. Ten mnohdy souvisí se stupněm vzdělání a vlivu prostředí, ve kterém člověk vyrůstal. Soubor okolností, osobních zkušeností a prožitků pak utváří normu vlastního jednání, návyků a životního stylu.

Zde shledávám prostor pro působení speciálního pedagoga v programu pobytové služby Azylového domu. Jak je popsáno výše, děti klientek často trpí nedostatkem podnětů a je tím

limitována jejich školní úspěšnost. S přihlédnutím k prokázanému vlivu prostředí na vývoj jedince se nabízí otázka, zda by potom děti nesměřovaly k podobnému vývoji jako jejich matky.

Působením speciálního pedagoga by děti mohly dostávat vhodné podněty a naučit se s nimi pracovat. Takto by se speciální pedagog věnoval nejmladším dětem, tedy od narození do nástupu povinné školní docházky. Děti školního věku by se potom mohly účastnit konzultací se speciálním pedagogem ve formě „náprav“. Problémy se zvládnutím školního učiva nemusí souviset pouze s diagnostikovanými specifickými poruchami učení, mohou se také projevit v důsledku výše uvedeného nepodnětného prostředí v průběhu vývoje dítěte.

Současně by ale bylo vhodné vzdělávat i matky, klientky Azylového domu pro matky s dětmi. Učit je, jak děti rozvíjet a tím jim nabídnout další možnosti životního směřování.

Cílem této práce bylo zjistit, zda současná forma sociální služby může v dané podobě pomoci ke změně životního stylu matek a v konečném důsledku i jejich dětí. Z výše uvedených dat a výstupů vyplývá, že Azylový dům pro matky s dětmi poskytuje program působící preventivně proti zhoršení tíživé životní situace. Zásadní složkou preventivního programu je tzv. individuální plánování, které se v průběhu výzkumu ukázalo jako nejdůležitější část působící ke změně životního stylu klientek. Výše uvedené speciálně pedagogické metody by pak mohly preventivní program pobytové služby Azylového domu pro matky s dětmi ještě posílit a zefektivnit.

Seznam použitých informačních zdrojů

Literární zdroje

1. HAMPLOVÁ, Dana. *Děti na psí knížku?: mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
2. HRADECKÝ, Ilja, a kol. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.
3. KELLER, Jan. *Posvácení bezdomovců: Úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. ISBN 978-80-7419-155-8.
4. MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
5. MUNKOVÁ, Gabriela a kol.: *Sociální politika v evropských zemích*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0780-8.
6. ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
7. TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

Internetové zdroje

1. COLES, Amy. *Numbers of homeless women in Ireland up by 96% in the last two years, charity says*, [online]. 2006. [cit. 15.4.2019]. Dostupné z: www.irishmirror.ie/news/irish-news/numbers-homeless-women-ireland-up-9989334.
2. FEANTSA. *Press Release: European Parliament Repeats Call for EU Research into Female Homelessness*, [online]. 2016. [cit. 24. 4. 2019]. Dostupné z: www.feantsa.org/en/press-release/2016/05/31/press-release-european-parliament-repeats-call-for-eu-research-into-female-homelessness?bcParent=27.
3. FIGUIÈRE, Céline. *Alerte au 115 sur l'absence d'hébergement pour les femmes et les familles*, [online]. 2016. [cit. 15. 4. 2019]. Dostupné z:

<https://www.federationsolidarite.org/publications-fnars/barometre-115/barometre-archives-menu/6549-cop-fnarsbarom%C3%A8tre-115-f%C3%A9vrier-2017>.

4. HAMPLOVÁ, Dana. *Výzkum Sociální a ekonomické podmínky mateřství*, [online]. 2006. [cit. 25. 2. 2019]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/Popula-n-v-zkumy.d.24/V-zkum-Soci-ln-a-ekonomick-podm-nky-mate-stv-/fStudy/CSDA00042>.

5. MAREK, Jakub. *Identita mladého bezdomovce, jeho životní styl a motivace ke změně životního stylu*, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích [online]. 2014. [cit. 6. 2. 2020]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/16siac/13990482>.

6. Metodický portál RVP. *Práva dítěte*, [online]. 2011. [cit. 16. 2. 2019]. Dostupné z: wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/P/Práva_dítěte.

7. MPSV. *Sociální služby*, [online]. 2019. [cit. 4. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/socialni-sluzby-1#sszp>.

8. Občanský soudní řád, [online]. 2016. [cit. 1. 2. 2020]. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-soudni-rad/cast-6-hlava-1-paragraf-268>.

9. R-Mosty [online]. 2006. [cit. 14. 2. 2020]. Dostupné z: <http://www.r-mosty.cz>.

10. SALES CAMPOS, Albert. *Who's sleeping rough in Barcelona?*, [online]. 2019. [cit. 11. 2. 2020]. Dostupné z: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxiu-documents/qui-dorm-al-carrer-bcn-en.pdf>.

11. Úřad práce. *Doplatek na bydlení*, [online]. 2006. [cit. 23. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/doplatek-na-bydleni>.

12. Úřad práce. *Příspěvek na živobytí*, [online]. 2006. [cit. 23. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/prispevek-na-zivobyti>.

13. Úřad práce. *Rodičovský příspěvek*, [online]. 2020. [cit. 23. 2. 2020]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/rodicovsky-prispevek>.

14. Zákon o pomoci v hmotné nouzi, [online]. 2006. [cit. 6. 2. 2020]. Dostupné z: www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111?text=.
15. Zákoník práce, [online]. 2006. [cit. 26. 4. 2020]. Dostupné z: www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262?text=§350.
16. Zákon o státní sociální podpoře, [online]. 1995. [cit. 26. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/zakony/117-1995-zakon-o-statni-socialni-podpore/paragraf-7/>